

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KATEDRA**

**INGA STUGLYTĖ
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA**

FIZINIAI ASMENYS KAIP EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS SUBJEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas–
Dr. D. Soloveičikas**

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas.....	3
I. Fizinių asmenų teisinis subjektiškumas Europos Sąjungoje.....	7
II. Fizinių asmenų teisės Europos Sąjungoje.....	10
2.1. Teisės, susijusios su laisvu asmenų judėjimu.....	11
2.1.1. Teisė atvykti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje.....	12
2.1.2. Teisė įsidarbinti kitoje valstybėje narėje.....	14
2.1.3. Teisė įsisteigti kitoje valstybėje narėje.....	20
2.1.4. Teisė pasilikti kitoje valstybėje narėje.....	23
2.2. Europos Sąjungos piliečių teisės.....	25
2.2.1. Politinės teisės.....	25
2.2.2. Kitos teisės.....	28
2.2.2.1. Peticijos teisė ir teisė kreiptis į Ombudsmeną.....	29
2.2.2.2. Teisė į diplomatinę bei konsulinę gynybą.....	31
2.2.2.3. Teisė kreiptis į ES institucijas viena iš ES kalbų ir ta kalba gauti atsakymą bei teisė susipažinti su ES dokumentais.....	32
2.2.2.4. Teisė į asmens duomenų apsaugą.....	35
2.3. Socialinės teisės.....	37
III. Teisinės šių teisių gynimo priemonės.....	41
Išvados ir pasiūlymai.....	48
Santrauka.....	50
Naudotos literatūros sąrašas.....	51

IVADAS

Tarptautinėje viešojoje teisėje teisės subjektais pripažįstamos tarptautinės tarpvyriausybės organizacijos, tarptautiniai organai, steigiami tarptautinių sutarčių pagrindu, valstybinio pobūdžio vienetai, tautos, kovojančios dėl savo valstybingumo. Šie subjektai vykdydami savo veiklą įgyvendina teises bei vykdo pareigas. Jeigu tarptautinių teisių ir pareigų turėjimas bei galėjimas jas ginti tarptautinėje arenoje yra bendras tarptautinės teisės subjekto požymis, tai individai (fiziniai asmenys) taip pat gali būti laikomi tarptautinės teisės subjektais ten, kur jie tokias savybes turi¹. Taigi, fiziniai asmenys tarptautinėje viešojoje teisėje tam tikrais atvejais gali būti laikomi tarptautinės teisės subjektais.

Kalbant apie fizinius asmenis kaip apie Europos Sąjungos (toliau ES) teisės subjektus būtina pabrėžti, kad pirmose Europos Bendrijų steigimo sutartyse fiziniai asmenys kaip teisės subjektai nebuvo minimi. Tačiau situacija pasikeitė Europos Teisingumo Teismui (toliau ETT) priėmus *Vand Gend en Loos*² sprendimą, kuriame valstybių narių piliečiai jau minimi kaip Europos Sąjungos subjektai. Pamažu Teisingumo Teismas ėmė skverbtis į valstybių narių žmogaus teisių apsaugą remdamasis bendraisiais teisės principais, kildinamais iš valstybių narių konstitucinių tradicijų ir tarptautinės teisės šaltinių³. ETT išplėtota žmogaus teisių apsaugos sistema, besiremianti bendrųjų principų metodu, dabar yra oficialiai įtvirtinta Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio antroje dalyje, kur teigiama, kad ES gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, kaip bendrus Bendrijos teisės principus. Dabar daug diskusijų kelia Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kuri jau įtvirtinta ES Konstitucijoje⁴. Chartija yra pirmasis tokio pobūdžio žmogaus teises reglamentuojantis dokumentas ES. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinamos pagrindinės teisės, kylančios iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir tarptautinių įsipareigojimų, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos⁵. Taigi pastebime, kad Europos Sąjungoje žmogaus teisės vis labiau pripažįstamos. Todėl fizinių asmenų teisiniu subjektiškumo tema šiuo metu yra labai aktuali.

¹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas. 1998. P. 27-30.

² C-26/62 Van Gend en Loos [1963] ECR I.

³ Antsiuvienė M. Bendrieji teisės principai ir žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. Vilnius: Justitia, 2002. P. 88.

⁴ Sutartis dėl Konstitucijos Europai, nuoroda internete: http://www.europa.eu.int/constitution/index_lt.htm

⁵ Birmontienė T. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija-integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis. Vilnius: Justitia, 2004. Nr. 6.P. 40.

Magistrinio baigiamojo darbo **tyrimo objektas** – fiziniai asmenys kaip Europos Sąjungos teisės subjektai. Kadangi tyrimo objektas labai platus, darbe yra kalbama tik apie Europos Sąjungos piliečius, nes jie sudaro didžiausią fizinių asmenų, esančių Europos Sąjungos teisės subjektais, grupę. Apie trečiųjų šalių piliečių teises rašoma tik tiek, kiek jos yra susijusios su ES piliečių teisėmis, pvz., šeimos narių teisės. Darbe taip pat aptariama fizinių asmenų teisių Europos Sąjungoje teisminė gynyba, ieškiniai, kuriuos fiziniai asmenys gali tiesiogiai pateikti ETT, t. y. ieškiniai dėl panaikinimo, ieškiniai dėl neveikimo ir ieškiniai dėl žalos atlyginimo.

Siekiant aiškiau ir išsamiau atlikti fizinių asmenų teisių Europos Sąjungoje analizę, teisės bus susistemintos į tam tikras teisių grupes: a) teisės, susijusios su laisvu asmenų judėjimu, nes laisvas asmenų judėjimas yra viena iš pagrindinių ES rinkos laisvių; b) politinės teisės, kurios yra įgyvendinamos tik ES piliečių; c) socialinės teisės. Būtent socialinės apsaugos teisė yra būtina sąlyga laisvam asmenų judėjimui; d) kitos teisės, kurios irgi svarbios kiekvienam ES piliečiui.

Šio **darbo tikslas** – pagrįsti, kad fiziniai asmenys yra Europos Sąjungos teisės subjektai, išanalizuoti iš jų subjektiškumo kylančias teises, ir aptarti pareigų egzistavimo problemą.

Šio **darbo uždaviniai**:

- 1) aptarti fizinių asmenų subjektiškumą Europos Sąjungoje;
- 2) išnagrinėti fizinių asmenų, esančių Europos Sąjungos teisės subjektais, teises susijusias su laisvu asmenų judėjimu;
- 3) išnagrinėti Europos Sąjungos piliečių politines teises;
- 4) aptarti fiziniams asmenims garantuojamas socialines teises;
- 5) aptarti kitas reikšmingas ES piliečiams garantuojamas teises;
- 6) išanalizuoti Europos Teisingumo Teismo priimtus sprendimus, užtikrinant fizinių asmenų teises Europos Sąjungoje;
- 7) išnagrinėti fiziniams asmenims garantuojamą jų teisių gynybą.

Darbe yra naudojami tokie pagrindiniai mokslinio pripažinimo **metodai**: lingvistinis, lyginamasis, sisteminės analizės, istorinis, loginis, dokumentų analizės, socialinis.

Lingvistinis metodas taikomas aiškinant teisės aktų tekste vartojamų žodžių, teisinių sąvokų ir jų apibrėžimų prasmę.

Lyginamasis metodas leidžia palyginti, įvertinti skirtingų teisės tradicijų institutus ir atrasti, kuris problemos sprendimo būdas yra geriausias ar geresnis nei kiti. Lyginamasis metodas naudojamas tiriant įvairius teisinius reiškinius, teisės šaltinius, analizuojant jų taikymo praktiką. Šis metodas leidžia tyrimo objektą vertinti originaliu aspektu.

Sisteminės analizės metodu analizuojamos problemos, kurių negalima nagrinėti atskirai nuo kitų. Šis tyrimo būdas yra naudojamas tiriant Europos Sąjungos teisės normas.

Istoriniu metodu naudotasi analizuojant senesnius ir naujesnius literatūros šaltinius bei anksčiau ir šiuo metu galiojančių teisės aktų nuostatas.

Darbe taikomas ir loginis metodas aiškinant teisės normų turinį, formuluojant išvadas bei apibendrinimus.

Dokumentų analizės metodas taikomas analizuojant Europos Teisingumo Teismo praktiką, bei aiškinant Europos Sąjungos teisės normas.

Socialinis metodas leidžia iš esmės, atsižvelgiant į praktinį visuomenės gyvenimą, teisingai spręsti sudėtingus teisės klausimus bei laiku atskleisti naujas sprendinias problemas. Todėl šis metodas darbe naudojamas analizuojant nagrinėjamų teisės normų praktinį pritaikomumą, nes tik tokiu būdu įmanoma rasti optimalius teisinius sprendimus.

Tyrimo šaltiniai. Šiame baigiamajame darbe didžiausias dėmesys yra skiriamas ETT praktikos analizei, nes ETT išaiškinimai yra labai svarbūs Europos Sąjungos teisės vystymuisi. ETT yra išnagrinėta labai daug bylų susijusių su fizinių asmenų teisėmis Europos Sąjungoje. Todėl ETT praktika yra labai svarbi ir aktuali nagrinėjant šio darbo temą. Tiriant baigiamojo darbo dalyką ir siekiant darbo tikslo, remtasi Europos Sąjungos pirminiais ir antriniais teisės aktais, ypač Europos Bendrijos (toliau EB) steigimo sutartimi, reglamentais, direktyvomis, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Darbui rašyti naudotasi įvairiais literatūros šaltiniais, t. y. knygomis, monografijomis, teisės žurnalais. Remiamasi teisės teorijos specialistų A. Vaišvilos, S. Vansevičiaus, taip pat tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės mokslininkų V. Vadapalo, A. Tatham, W. Cairns, R. W. Davis ir kitų moksliniais darbais. **Darbo aktualumas ir reikšmė.** Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, jos piliečiams atsirado naujos galimybės. Visų pirma Lietuvos piliečiai automatiškai tapo ir ES piliečiais, kuriems ES suteikia išskirtines teises, kuriomis jie gali laisvai naudotis. Viena pagrindinių tokių teisių – laisvas asmenų judėjimas. Ši teisė leidžia ES piliečiui laisvai keliauti po ES, dirbti⁶ ir gyventi bet kurioje jos valstybėje. Taip pat asmenims suteikiama teisė patiems įsisteigti ir įgyvendinti pirminį bei antrinį steigimąsi ES. Piliečiai taip pat turi konkrečias politines teises, tokias kaip teisę balsuoti ir kelti kandidatūrą savivaldybės ir Europos Parlamento rinkimuose bei daug kitų teisių. Lietuvos piliečiams svarbu tai, kad jie ES įgijo daug „eurosubjektyvių“ teisių, kurias gali įgyvendinti ir už savo valstybės ribų.

⁶ Šiuo metu dar kai kurios valstybės laikinai taiko apribojimus įsistatinti naujų valstybių narių piliečiams.

Taigi, fizinių asmenų kaip ES teisės subjektų tema svarbi tuo, kad ji apima individų teisių ir pareigų bei teisių gynbos reglamentavimą ES teisėje. Tai dabar aktualu kiekvienam Lietuvos piliečiui. Šis darbas atlieka ir pažintinę funkciją, nes jame yra nagrinėjamos ES piliečių teisės ir jų gynba. Kiekvienas ES pilietis, būdamas ES teisės subjektu, turi žinoti, kokios subjektinės teisės jam yra garantuojamos Europos Sąjungoje, ir jomis naudotis. Kai šios teisės yra pažeidžiamos, asmuo turi sugebėti šias teises ginti.

Darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmoje dalyje aptariamas fizinių asmenų subjektiškumas ES. Čia pateikiama ES subjekto sąvoka. Antroje darbo dalyje aptariamos fizinių asmenų svarbiausios teisės bei garantijos ES. Nagrinėjamos svarbios piliečių ekonominės ir politinės teisės, kurios garantuojamos tik ES piliečiams. Taip pat aptariamos Amsterdamo sutartimi papildytos teisės, tokios kaip teisė į asmens duomenų apsaugą bei teisė susipažinti su ES institucijų dokumentais. Nėra pamirštos ir socialinės teisės. Trečioje dalyje aptariama šių teisių gynba ir jos būdai.

I. FIZINIŲ ASMENŲ TEISINIS SUBJEKTIŠKUMAS EUROPOS SĄJUNGOJE

Teisinio santykio dalyviai (subjektai) yra teisės subjektai, turintys vienas kito atžvilgiu įstatymo ginamas teises ir pareigas. Kad taptų tokių santykių subjektais, konkretus asmuo turi pasižymėti tam tikra teisine charakteristika – teisiniu subjektiškumu⁷. Pagal teisės teoriją teisinį subjektiškumą sudaro du elementai: teisnumas ir veiksnumas. Teisnumas – teisės normų suteiktas asmeniui leidimas turėti, įgyti subjektines teises ir pareigas. Plačiaja prasme ši sąvoka suprantama kaip teisės normų asmeniui suteiktas arba pripažintas leidimas veikti. Asmuo, naudodamasis suteiktu leidimu ir vykdydamas jį atitinkančias pareigas, įgyja konkrečią subjektinę teisę į tam tikrą gėrį, susikurtą ar įgytą vykdant pareigas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.1 straipsnyje teisnumas apibrėžiamas kaip „galėjimas turėti civilines teises ir pareigas“. Teisnumas yra siejamas su leidimu įgyti subjektinę teisę. Subjektinė teisė – tai konkrečiam asmeniui įstatymo leisto arba neuždrausto elgesio, ginamo valstybės prievarta, rūšis ir mastas. Taip subjektinę teisę apibūdina prof. A. Vaišvila. M. Villey subjektinę teisę aiškina kaip išskirtinai asmeninio pobūdžio teisę (ne visuomeninę)⁸. H. L. A. Hartas prie vienos iš pirminių normų rūšių priskyrė galias suteikiančias normas, t. y. subjektines teises. Privatiems asmenims teises galias suteikiančios normos H. L. A. Harto traktuojamos kaip tikrosios užbaigtos teisės⁹. Subjektinių teisių pripažinimas asmeniui yra pirmasis jo teisinio savarankiškumo požymis. Bet kuri subjektinė teisė yra tiek savaime vertinga, kiek galima ją įgyvendinti, t. y. pasinaudoti subjektinės teisės teikiamomis galimybėmis siekiant patenkinti materialinius poreikius. Taigi kalbant apie fizinių asmenų teises galima teigti, kad šios teisės turi būti suprantamos kaip subjektinės teisės, išreiškiančios ne potencialias, o realias individo galimybes. Subjektinė teisė – tai leidžiamas elgesys, kurio įgyvendinimas visiškai priklauso nuo teisės turėtojo intereso, galimybių ir asmens gebėjimo¹⁰. Teisnumas yra leidimas įgyti subjektinę teisę. Tai leidimas veikti, įsigyti reikalingą gėrį ir į jį įgyti subjektinę teisę. Taigi galima daryti išvadą, kad teisnumas apibūdina asmenį kaip teisės subjektą.

Veiksnumas – ne tik teisės normų suteiktas asmeniui leidimas įgyti bet kurias įstatymo neuždraustas subjektines teises, bet ir asmens fizinis gebėjimas pačiam savo veiksmais tokias teises susikurti, jas įgyvendinti atitinkamų pareigų vykdymu¹¹. Teisės subjekto sąvoka sietina su teisnumu, t. y. galėjimu įgyti teises ir pareigas. Ši sąvoka skiriasi nuo teisinių santykių subjekto, kuris jau turi

⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia.2000. P 325.

⁸ Human Rights by Michael Freeman. Cambridge:Policy Press.2005 P.17.

⁹ Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai 1997. P.21.

¹⁰ Petkuvienė R. Žmogaus teisių samprata teisnumo ir subjektinės teisės požiūriu. Jurisprudencija 2006 6(84) P.86.

¹¹ Ten pat.

konkrečias teises ir pareigas. Taigi kalbant apie individų teisinį subjektiškumą Europos Sąjungoje reikėtų aptarti, ar iš viso individas gali būti Europos Sąjungos teisės subjektu ir kokias teises bei pareigas jis gali įgyti.

Pirmą kartą Europos Bendrijos teisės istorijoje fizinis asmuo kaip ES teisės subjektas buvo paminėtas ETT praktikoje. *Van Gend en Loos*¹² bylos sprendime Teismas nurodė, kad „...Bendrija tarptautinėje teisėje sukūrė naują teisinę tvarką, kurios naudai valstybės apribojo (...) savo suverenias teises ir kurios subjektai yra ne tik valstybės narės, bet ir jų piliečiai. Todėl nepriklausomai nuo valstybių narių įstatymų Bendrijos teisė ne tik nustato pareigas individams, bet taip pat skirta tam, kad suteiktų jiems teises, kurios tampa jų teisinės padėties dalimi“. Taigi ETT valstybių narių piliečius pripažino EB teisės subjektais. Valstybių narių piliečiai kartu yra ir Europos Sąjungos piliečiais. Pilietybė yra įgyjama automatiškai remiantis Europos Bendrijos sutarties 17 str., kuris numato, kad kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra Sąjungos pilietis. Europos Sąjungos pilietybė ne pakeičia valstybės pilietybę, o ją papildo. ES piliečiai naudojami EB sutarties¹³ jiems suteiktomis teisėmis ir atlieka jos nustatytas pareigas. Europos Sąjungos pilietybę įteisino 1993 m. įsigaliojusi Maastrichto sutartis.

Pilietybe buvo siekiama sustiprinti ES demokratinį pagrindą, suteikiant piliečiams apibrėžtas politines teises, sukurti ES gyvenantiems asmenims naujas teisių apsaugos formas¹⁴. Galima teigti, kad ES pilietybė suteikia ypatingas teises, kurios nėra suteikiamos kitiems asmenims, t. y. ne piliečiams. Tačiau analizuojant pilietybės įgijimo būdą galime išvelgti tam tikrų trūkumų. Kaip nurodoma EB sutarties 17 str. 1 d. ES pilietis yra asmuo, kuris turi valstybės narės pilietybę. Kadangi ES šiuo metu yra dvidešimt penkios valstybės narės, tai yra ir dvidešimt penkios skirtingos nacionalinės pilietybės suteikimo procedūros, kurios lemia vieningą ir visų ES valstybių piliečiams bendrą teisinį statusą. Autorės nuomone, tai nėra gerai, nes tada yra skirtinga individų teisinė padėtis. Vienam asmeniui įgyti ES pilietybę paprasčiau vienoje valstybėje narėje, o kitam sudėtingiau dėl nevienodų valstybių narių nacionalinių teisės aktų. Taip pat trečiųjų šalių pilietis, kuris nori tapti ES piliečiu, gali pasirinkti bet kurią iš dvidešimt penkių valstybių narių ir siekti tos valstybės narės pilietybės, automatiškai gaudamas ES pilietybę.

¹² C-26/62 Van Gend en Loos [1963] ECR I.

¹³ Europos Bendrijos steigimo sutartis, nuoroda internete:

http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.rezult_l?p_nr=&p_nuo=&p_iki=&p_org=&p_drus=&p_kalb_id=&p_title=Europos%20bendrijos%20steigimo%20sutartis&p_text=&p_pub=&p_met=&p_lnr=&p_denr=&p_es=0&p_rus=1&p_tid=&p_tkid=&p_t=0&p_cnr=&p_tr1=2&p_tr2=2&p_gal

¹⁴ EU and Human Rights. Edited by P. Alston. Oxford-New York: Oxford University Press. 1999. P. 512.

ES teisės subjektais gali būti ne tik valstybių narių piliečiai, bet ir trečiųjų šalių piliečiai, atvykę į ES, turintys skirtingą teisinį statusą Europos Sąjungoje. Galima teigti, kad fizinis asmuo, kurio subjektiškumą, t. y. teises ir pareigas, reguliuoja ES teisės aktai, yra ES teisės subjektas.

ES fiziniams asmenims yra suteikiama labai daug teisių. Tačiau be teisių reikia aptarti ir pareigų egzistavimą. Teisiniuose santykiuose turi būti teisių ir pareigų vienovė. Teisinė pareiga – rūšis ir mastas privalomo elgesio, kuriuo yra legalizuojama visuomenėje konkretaus asmens subjektinė teisė – leidimas naudotis tam tikru gėriu¹⁵. Teisiniams santykiams pareigų vykdymas yra labai svarbus, nes taip yra užtikrinamas kitų teisinio santykio subjektų teisių įgyvendinimas.

EB sutarties 17 str. 2 dalis nustato, kad Sąjungos piliečiai naudojami šios Sutarties teikiamomis teisėmis ir atlieka joje numatytas pareigas. Europos Sąjungos pilietybės institutas nėra paremtas bendrosiomis piliečių pareigomis. O teisių egzistavimas be pareigų negali būti suprantamas kaip pilietybės institutas klasikine prasme¹⁶. Konkrečių pareigų EB sutartyje nėra pateikta, joje tiesiog vadinamos fiziniams asmenims suteikiamos teisės. Kalbant apie pareigas galima būtų pažymėti, kad jos gali atsirasti asmenims, kurie naudojami ekonominėmis teisėmis, nes jie privalo mokėti mokesčius, rinkliavas ir muitus. Tačiau išsamaus pareigų sąrašo EB sutartis nepateikia galbūt todėl, kad tai padaryti Bendrijos lygmeniu būtų pakankamai sudėtinga. Taigi nors ir nėra tiesiogiai nurodytų pareigų, bet ES piliečiai turi laikytis teisės normų ir nepažeisti kitų asmenų teisių.

Apibendrinant galima teigti, kad fiziniai asmenys yra ES teisės subjektai ir jais tampa tuomet, kai jų teisinį subjektiškumą pradeda reguliuoti Europos Sąjungos teisės aktai. Kiekvienas asmuo turi subjektingas teises ir pareigas. Kadangi subjektingos teisės įgyvendinimas visiškai priklauso nuo teisės turėtojo intereso, galimybių ir asmens gebėjimo, tai asmenys savarankiškai gali naudotis jiems suteiktomis teisėmis ES, tačiau nepažeisdami kitų asmenų teisių.

¹⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia.2000. P 334

¹⁶ Junevičius A. H.M. Schäfer Europos bendrijos rinkos teisė. 2005 P.409.

II. FIZINIŲ ASMENŲ TEISĖS EUROPOS SĄJUNGOJE

Beveik pusę amžiaus dabartinė Europos Sąjunga buvo suprantama kaip ekonominė bendrija, o apie žmogaus teises nebuvo kalbama. Tačiau Europos Sąjungos politinė raida ėjo Europos Konstitucinės sutarties link, o modernioje visuomenėje jokia konstitucinė sutartis neįmanoma be žmogaus teisių katalogo¹⁷. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau Chartija) – vienas iš reikšmingiausių žmogaus teises reglamentuojančių dokumentų. Tai pirmasis tokio pobūdžio žmogaus teises reglamentuojantis dokumentas Europos Sąjungoje. Anksčiau tik kai kurios žmogaus teisės buvo aptinkamos steigiamosiose sutartyse. 2000 m. Nicoje per Europos Viršūnių tarybos susitikimą buvo iškilmingai paskelbta bendra Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos deklaracija dėl Pagrindinių teisių chartijos priėmimo. 2004 m. Chartija tapo sudedamąja siūlomos ES Konstitucijos dalimi. Chartijoje išdėstytos pagrindinės asmens, pilietinės, politinės, ekonominės ir socialinės teisės, nustatytos Europos žmogaus teisių konvencijoje, ES valstybių narių konstitucijose ir įvairiose kitose tarptautinėse pagrindinių teisių konvencijose. Nors Chartija ir nėra ES sutarčių dalis (kol nebus ratifikuota Konstitucija), vis tik Chartijos simbolinė vertė turi didelę politinę svarbą. Nors teisiškai neįpareigojanti, Chartija remiasi Europos Parlamentas, Komisija, Ombudsmenas, Pirmos instancijos teismas¹⁸ sprenddami klausimus, susijusius su pagrindinėmis teisėmis. *Nilsson*¹⁹, *Carpenter*²⁰, *MRAX*²¹, *Käserei Champignon Hofmeister*²² bylų baigiamosiose išvadose, generaliniai advokatai yra pateikę trumpas nuorodas į Chartijos tekstą. Pirmosios instancijos teismas (toliau PIT) savo sprendimuose irgi mini Chartiją kaip priemonę aiškinant teisės aktus. Bylose *Mannesmannröhren – Werkw AG*²³, *Territorio Historico de Alava*²⁴, *Telekommunikation Service*²⁵ PIT Chartija remiasi kaip teisės šaltiniu, neminėdamas, kad ji yra teisiškai neįpareigojanti. Vienas svarbiausių sprendimų, kuriuose minima Chartija yra *Jégo – Quéré et Cie v. Commission*²⁶. Šiame sprendime žengtas dar vienas žingsnis į priekį ir Chartija formaliai paminėta su kitais žmogaus teisės šaltiniais, todėl jos faktinė įtaka daug didesnė. Tai, kad ji neprivaloma nėra minima. Chartija remiamasi atskiroje pastraipoje, kaip atskiru sprendimo motyvuojamosios dalies pagrindu.

¹⁷ Birmontienė T. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija-integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europa dalis. Vilnius: Justitia. 2004 Nr. 6 (54) P. 39.

¹⁸ Pažymėtina tai, kad ETT dar nei karto nėra paminėjęs Chartijos savo sprendimuose.

¹⁹ ETT C-131/00 Nilsson v. Länsstyrelsen i Norrbottens län [2001].

²⁰ ETT C-60/00 Carpennter v. Secretary of State for the home Department [2001].

²¹ ETT C-459/99 MRAX [2001].

²² ETT C-210/00 Käserei Champignon Hofmeister v. Hauptzollamt Hamburg-Jonas [2001].

²³ T-112/98 Mannesmannröhren – Werkw AG [2001].

²⁴ T-77/01 Territorio Historico de Alavan [2002].

²⁵ T-54/99 Telekommunikation Service [2002].

²⁶ T-177/01 Jégo – Quéré et Cie v. Commission [2002].

ES pagrindinių teisių chartija nepažeidžia nei ES teisės autonomiškumo principo, nei nusistovėjusių ES santykių su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Ji nedaro įtakos ES ir valstybių narių kompetencijų pasiskirstymui, nereikalauja keisti valstybių narių nacionalinių konstitucijų²⁷. Taigi Chartijos teisinis įtvirtinimas rodo padidėjusią žmogaus teisių Europos Sąjungoje reikšmę.

Kalbant apie fizinių asmenų teises reikia aptarti ir apie EB sutartyje įtvirtiną ES pilietybę, kuri ją turintiems asmenims suteikė labai daug teisių: teisė gyventi, siekti darbo, gauti socialines išmokas, siekti mokslo, dalyvauti visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Kaip jau buvo minėta, ES pilietybė papildo, bet ne pakeičia nacionalinės pilietybės. Taip vyksta ir su asmenų turimomis teisėmis: ES pilietybė tik papildo tas teises, kurias suteikia atskiros valstybės narės pilietybė.

Kadangi pagrindinis Europos Bendrijų tikslas buvo ekonominė integracija, tai didžiausia dalis teisių yra ekonominio pobūdžio. Tačiau šiuo metu ES teisė garantuoja asmenims ne tik ekonomines, bet ir politines bei socialines teises. Šiame skyriuje pasirinktinai nagrinėjamos atskiros individų teisės, susijusios su laisvu asmenų judėjimu, taip pat politinės (piliečių), socialinės teisės. Kadangi išsamiai aptarti visas subjektines teises būtų sudėtinga, dėl darbo apimties, todėl analizuojamos svarbiausios teisės.

2.1. Teisės, susijusios su laisvu asmenų judėjimu

Laisvas asmenų judėjimas sudaro vieną iš pagrindinių vidaus rinkos, kuri yra teritorija be vidaus sienų, laisvių. Iš pradžių laisvas asmenų judėjimas buvo laikomas būtinu elementu siekiant sukurti bendrąją rinką, o dabar vis labiau šią laisvę linkstama laikyti pagrindine laisve, suteikiama visiems ES piliečiams. EB sutartyje išdėstytos laisvo asmenų judėjimo nuostatos turi skatinti valstybių narių ekonominę integraciją. Laisvas asmenų judėjimas – tai ne tik darbo jėgos judėjimas, nors šis yra gana svarbus bendrosios rinkos elementas, bet taip pat ir kitos teisės, tokios kaip teisė atvykti ir apsigyventi kitoje valstybėje narėje, teisė įsisteigti bei teisė pasilikti gyventi kitoje valstybėje narėje. Užtikrinant laisvą asmenų judėjimą turi būti panaikinta bet kokia valstybių narių piliečių diskriminacija. Pažymėtina, kad laisvo asmenų judėjimo garantavimas Bendrijoje iki šiol laikomas vienu iš prioritetinių Europos Bendrijos tikslų. Kalbant apie laisvą asmenų judėjimą kaip apie fizinių asmenų teisę, garantuojamą ES, reiktų pažymėti, kad šia laisve naudojasi didžioji dalis

²⁷ Taljūnaitė M. Pilietybė ir socialinė Europos integracija. Vilnius 2005. P. 55.

ES subjektų. Kitaip nei politinės teisės, ekonominės bei socialinės teisės yra kur kas aktualesnės eiliniam žmogui.

Lietuvai 2004 m. tapus Europos Sąjungos nare mūsų piliečiai taip pat pradėjo naudotis Sąjungos jiems teikiamomis teisėmis, ypatingai teise laisvai judėti Bendrijoje. Didžiosios ES valstybės narės, tokios kaip Didžioji Britanija, Airija bei Švedija, atvėrė savo darbo rinką. Artimiausiu metu ir kitos Vakarų Europos valstybės planuoja panaikinti apribojimus dirbti naujų ES valstybių narių piliečiams. Remiantis statistikos departamento duomenimis, iš Lietuvos 2005 m. emigravo 15,6 tūkst. žmonių, 8,3 tūkst. daugiau negu 2001 m. Daugiausia Lietuvos gyventojų emigravo į Jungtinę Karalystę (4,2 tūkst.), Airiją (2,1 tūkst.), Vokietiją (1,5 tūkst.), Ispaniją (0,8 tūkst.). Didžiąją dalį (84,4%) 2005 m. emigravusių Lietuvos Respublikos piliečių sudarė nedirbantys asmenys. Lietuvoje dėl emigracijos labai ženkliai sumažėjo bedarbių skaičius ir nedarbo lygis. Kaip matyti iš statistinių duomenų, mūsų šalies piliečiai suskubo pasinaudoti savo teisėmis ES. Taigi narystė ES Lietuvos piliečiams atvėrė visas galimybes ieškoti darbo kitose valstybėse narėse. Asmenys gali laisvai keliauti, studijuoti, dirbti ar tiesiog gyventi kitur. Keliauti iš vienos valstybės narės į kitą jie gali tik pateikę galiojantį pasą ar asmens tapatybės kortelę. Asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą ES pilietis, keliaudamas ar gyvendamas kitoje valstybėje narėje, visada turi turėti su savimi. Kalbant apie asmenų judėjimą buvo bandoma išskirti jam priklausančias teises, tokias kaip teisė išvykti iš savo valstybės narės bei teisė atvykti į kitą valstybę narę, teisė įsidarbinti, teisė įsisteigti ir teisė pasilikti kitoje valstybėje narėje. Šios visos teisės yra tarpusavyje labai susijusios, todėl jos bus aptartos išsamiau.

2.1.1. Teisė atvykti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje

EB sutarties 18 str. 1 dalyje, nustatyta, kad kiekvienas ES pilietis turi teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje laikydamasis šioje Sutartyje ir jai įgyvendinti priimtuose teisės aktuose nustatytų apribojimų ir sąlygų. Labai svarbi šiame kontekste Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38, kuri reguliuoja ES piliečių ir jų šeimos narių teises laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. Kiekvienas ES pilietis turi teisę laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje. Ši teisė turi būti suteikiama ir ES piliečių šeimos nariams. Sąvoka „šeimos narys“ apima: sutuoktinį; partnerį, su kuriuo ES pilietis sudarė registruotą partnerystę pagal valstybės narės teisės aktus, jei priimančioji valstybė narė traktuoja registruotą partnerystę kaip lygiavertę santuokai; ES piliečio ir sutuoktinio ar partnerio tiesioginiai palikuonys, kuriems nesukako 21 m., ar

išlaikytiniai; piliečio ir sutuoktinio ar partnerio išlaikomi tiesioginiai giminaičiai, esantys aukščiau pagal giminystės liniją. Reiktų atkreipti dėmesį, kad seniau registruotas partneris nebuvo laikomas šeimos nariu. Taigi praplėsta šeimos nario sąvoka suteikia asmenims daugiau teisių su savo šeima laisvai judėti Bendrijoje.

Visi ES piliečiai, turintys galiojančią tapatybės kortelę ar pasą, ir jų šeimos nariai, kurie nėra valstybės narės piliečiai ir turi galiojančią pasą, turi teisę išvažiuoti iš savo valstybės narės į kitą valstybę narę. Valstybės narės pagal savo įstatymus išduoda savo piliečiams ir atnaujina tapatybės kortelę ar pasą, nurodančius jų pilietybę. Pasas turi galioti bent visose valstybėse narėse ir šalyse, kurias turėtojas turi kirsti vykdamas tarp valstybių narių. Jei valstybių narių įstatymai nenumato išduoti tapatybės kortelių, bet kurio išduodamo ar pratęsiamo paso galiojimo trukmė turi būti ne trumpesnė kaip 5 m.

Valstybės narės suteikia teisę įvažiuoti į jų teritoriją tapatybės kortelę ar pasą turintiems ES piliečiams. ES piliečiams netaikomos įvažiavimo vizos ar lygiaverčio formalumo reikalavimai. Šeimos nariai, kurie nėra valstybės narės piliečiai, turi turėti įvažiavimo vizą. Jei ES pilietis ar jo šeimos narys, kuris nėra valstybės narės pilietis, neturi būtinų kelionės dokumentų arba, jei reikalaujama, būtinų vizų, atitinkama valstybė narė, prieš gražindama juos, suteikia tokiems asmenims visas pagrįstas galimybes gauti būtinus dokumentus ar pristatyti juos jiems per pagrįstą laikotarpį, patvirtinti ar kitomis priemonėmis įrodyti, kad jie turi laisvo judėjimo ir gyvenimo šalyje teisę.

Iki trijų mėnesių yra netaikomi jokie reikalavimai ar formalumai ir ES pilietis gali laisvai gyventi kitoje valstybėje narėje tik su galiojančiu pasu ar tapatybės kortele. Jei ES pilietis, praėjus trims mėnesiams, nori toliau gyventi kitoje valstybėje narėje jis turi teisę tai daryti, jei dirba, mokosi arba turi pakankamai lėšų išlaikyti save ir savo šeimos narius, kad per savo gyvenimo šalyje laikotarpį netaptų našta priimančiosios valstybės narės socialinei sistemai. Tiesa, jis taip pat turi būti apsidraudęs sveikata. Asmeniui, gyvenančiam priimančiojoje šalyje ilgiau kaip tris mėnesius, leidžiama taikyti administracinius formalumus – jis privalo registruotis atitinkamoje institucijoje ir gauti registracijos pažymėjimą. Nesilaikant registracijos reikalavimų jam gali būti taikomos proporcingos ir nediskriminacinės priemonės.

Europos Teisingumo Teisme dėl šios piliečių teisės buvo iškelta nemažai bylų. *Royer*²⁸ byloje prancūzų prekybininkas *Royer*, gyvenantis Belgijoje, buvo apkaltintas tuo, kad neteisėtai apsigyveno šioje šalyje. Jis nebuvo įvykdęs visų reikalavimų, susijusių su gyventojų registru. ETT

²⁸ ETT byla C-48/75 *Royer* [1976].

turėjo atsakyti į klausimą, ar administracinių reikalavimų nesilaikymas yra pakankama deportavimo sąlyga. ETT, atsakydamas į šį klausimą, nurodė, kad teisę asmeniui apsigyventi toje šalyje suteikia EB sutartis. Tai reiškia, jog asmuo turi šią teisę nepriklausomai nuo to, ar jis įvykdo tam tikrus administracinius reikalavimus, ar ne. Taigi apsigyvenimo teisė – tai nėra teisė, suteikta valstybės narės, kaip tai teigė Belgijos atstovai, o teisė, kurią suteikia Europos Bendrija. *Bickel*²⁹ byloje ETT nurodė, kad asmenys, gyvenantys ne savo valstybėje narėje, o kitose valstybėse narėse, patenka į EB sutarties 18 str. reguliavimo sritį ir gali remtis nediskriminavimo principu. *Baumbast*³⁰ byloje Vokietijos pilietis, baigęs savo darbinę veiklą Anglijoje, paprašė nuolatinio leidimo pasilikti. Nacionalinis teismas kreipėsi į ETT klausdamas, ar gali Vokietijos pilietis tai daryti. ETT nurodė, kad ES pilietis gali naudotis jam suteiktomis teisėmis ir pasibaigus darbinei veiklai. Byloje *Pieck*³¹ atsakovas buvo olandas, dirbantis Velse ir neturintis galiojančio leidimo ten gyventi, todėl jam buvo įteiktas įsakymas jį išsiųsti. ETT nurodė, kad dėl tokių administracinių formalumų asmuo negali būti baudžiamas taip smarkiai, kad atsirastų kliūčių laisvam darbuotojų judėjimui.

Apibendrinant galima teigti, kad ES piliečiams yra garantuojama teisė laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Jie be jokių suvaržymų gali išvykti iš savo šalies ir laisvai atvykti į kitą valstybę narę netgi neturėdami tikslo joje dirbti ar mokytis. Tačiau reikia pastebėti, kad ES pilietybė nesuteikia asmenims neribotų teisių. Taigi, norėdamas laisvai judėti ir apsigyventi kitoje valstybėje narėje, ES pilietis turi turėti pakankamai lėšų išlaikyti save ir savo šeimą, bei būti apsidraudęs sveikata. ES piliečiams yra suteikiama teisė su savim pasiimti savo šeimos narius. Kaip buvo minėta, šeimos nariu jau laikomi ir registruoti partneriai. Taigi asmenims, besinaudojantiems šia teise, suteikiamos plačios galimybės laisvai judėti ES, ko ir buvo siekiama įtvirtinant laisvo asmenų judėjimo nuostatus EB sutartyje.

2.1.2. Teisė įsidarbinti kitoje valstybėje narėje

Laisvo darbuotojų judėjimo teisė yra laikoma neatsiejama „europilietybės“ ir bendrosios laisvo asmenų judėjimo teisės, kuri yra viena iš fundamentalių teisių, įtvirtintų Europos Sąjungos steigimo sutartyje, dalimi³². ETT pripažino darbuotojų judėjimo laisvę fundamentaliu ju Bendrijos

²⁹ ETT byla C-274/96 Horst Otto Bickel and Ulrich Franz [1998] ECR I-7637.

³⁰ ETT byla C-413/99 Baumbast and Secretary of State for Home Department [2002] ECR I-07091.

³¹ ETT byla C-157/79 R v Pieck [1980] ECR 2171.

³² Oliveira, Castro, Wokers and Other Persons: Step-by- Step from Movement to Citizenship-Case law 1995–2001, (2002) 39 CML Rev, P. 77–127.

teisės principu³³. Taip pat ETT pažymėjo, kad laisvas darbuotojų judėjimas yra viena iš svarbiausių žmogaus teisių. Darbuotojų judėjimo laisvės teisinį pagrindą sudaro Bendrijos pirminės teisės nuostatos (EB sutarties 39 ir 40 str.). EB sutarties 39 straipsnio 1 ir 2 dalys nustato, kad Bendrijos teritorijoje yra užtikrinama darbuotojų judėjimo laisvė, kuri *inter alia* reiškia, kad panaikinama bet kokia valstybių narių darbuotojų diskriminacija dėl pilietybės įdarbinimo, darbo užmokesčio ir kitų darbo bei užimtumo sąlygų atžvilgiu. EB sutarties 39 straipsnis yra taikomas tik tais atvejais, kada darbuotojų judėjimo laisvė įgyvendinama ne valstybės narės viduje, o Bendrijos mastu. Piliečiai savo valstybės narės atžvilgiu remtis darbuotojų judėjimo laisvę įtvirtinančia Bendrijos teise negali.

EB sutarties 39 str. nurodoma, kad judėjimo laisvė yra garantuojama darbuotojams, todėl ETT savo praktikoje pateikė „darbuotojo“ sąvoką. ETT įtvirtino nuostatą, kad „darbuotojo“ sąvoka yra Europos Sąjungos, o ne valstybių narių nacionalinės teisės sąvoka ir ji negali būti interpretuojama skirtingai pagal kiekvienos valstybės narės teisę, bet turi turėti vienodą prasmę visoje Bendrijoje. *Unger* byloje³⁴ Teismas pažymėjo, kad subjektines teises bei garantijas gauna asmuo, kuris apibrėžiamas kaip darbuotojas pagal Bendrijos, o ne valstybės narės teisę. „Darbuotojo“ sąvoka buvo pateikta *Lawrie-Blum* byloje³⁵ kur sakoma, kad darbuotojas yra asmuo, kuris atlygintinai atlieka ekonominę vertę turinčią darbo funkciją kito asmens naudai, laikydamasis jo nustatytos tvarkos, neatsižvelgdamas į tai, kokioje veiklos srityje ir kokiems teisiniams santykiams esant šis darbas atliekamas. ETT suformuluota viena iš sąlygų – paklusimas kito asmens nurodymams – leidžia darbo santykius atskirti nuo panašių civilinių atlygintinų santykių³⁶. *Antonissen* byloje³⁷ sakoma, kad darbuotojais yra laikomi ne tik tie asmenys, kurie dirba, bet ir tie, kurie yra darbingi pagal darbo teisę bei ketina ir siekia įsidarbinti. Darbuotojo veikla pagal EB sutarties 39 str. ETT iš esmės yra pripažinęs ir profesionalaus sportininko veiklą *Bosman* byloje³⁸. *Levin* byloje³⁹ teismas nurodė, kad 39 str. nuostatomis gali remtis ir tie darbuotojai, kurie dirba ne visą darbo dieną, taip pat darbuotojai, už darbą gaunantys mažesnę negu nustatytas egzistencinis minimalus atlyginimas. ETT savo sprendimuose pabrėžė atlygintinumo elemento svarbą konstatuojant, ar yra realūs darbo santykiai, ar jų nėra. Todėl taikant ETT suformuluotas precedentinės teisės aiškinimo taisykles, susijusias su darbuotojo teise remtis atitinkamomis Europos

³³ ETT C-66/85 *Lawrie-Blum* [1986].

³⁴ ETT C-75/63 *Unger* [1964].

³⁵ ETT C-66/85 *Lawrie-Blum v. Land Baden-Württemberg*, [1986] ECR 2121.

³⁶ *Davulis T. Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Vilnius 2004. P.180.

³⁷ ETT C-292/89 *R. v. Immigration Appeal Tribunal ex parte Antonissen*, [1991] ECR I-745.

³⁸ ETT C-415/93 *Union Royal Belge des Societes de Football Association ASBL and others v. Jean-marc Bosman* [1995] ECR I-4921.

³⁹ ETT C-53/81 *Levin v. Staatssecretaris van Justitie* [1982] ECR 1035.

Sąjungos teisės nuostatomis, būtina vertinti realių, faktinių ir atlygintinų darbo teisinių santykių egzistavimą. Atlygintinumo elementas taip pat negali būti šalutinis teisinių santykių kontekstu⁴⁰. Darbdaviai, siekiantys įdarbinti kitos valstybės narės pilietį, taip pat gali remtis EB sutarties 39 str. nuostatomis.

EB sutarties 12 str. nurodyta, kad Sutarties taikymo srityje, nepažeidžiant joje esančių specialių nuostatų, draudžiama bet kokia diskriminacija dėl pilietybės. Diskriminavimo draudimas taip pat įtvirtintas ir EB sutarties 39 str. 2 dalyje, kurioje nurodoma, kad laisvas darbuotojų judėjimas Bendrijoje yra neatsiejamas nuo darbuotojų diskriminavimo dėl pilietybės, įsidarbinimo ir darbo santykių metu panaikinimo. Draudimas diskriminuoti dėl pilietybės reiškia draudimą diferencijuoti asmenų teisinę padėtį dėl pilietybės. Tai yra atvejai, kai įvairios subjektinės teisės ar teisinės garantijos nustatomos tik valstybės narės, kurioje dirbama, piliečiams. Užsienio valstybių piliečiai gali būti diskriminuojami tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai. Tiesioginė diskriminacija yra tuomet, kai esant iš esmės tapatiems teisiniams santykiams taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, ir atvirkščiai, kai tapatus teisinis reguliavimas taikomas iš esmės skirtingiems teisiniams santykiams. Netiesioginė (paslėptoji) diskriminacija vyksta tada, kai nacionalinė teisė riboja asmenų subjektines teises ar suteikia jiems privilegijų ne dėl jų pilietybės, o kitais pagrindais, iš pirmo žvilgsnio nesusijusiais su pilietybe, tačiau kurių pasekmės paliečia visus ar žymią daugumą ne tos valstybės narės piliečių, o kitų valstybių narių pilietybę turinčių darbuotojų⁴¹. Netiesioginės diskriminacijos kriterijai gali būti labai įvairūs, pvz., gyvenamoji vieta, kilmės nustatymas, darbuotojų atliekamas darbo pobūdis. Kitaip nei tiesioginė valstybių narių piliečių diskriminacija, netiesioginė diskriminacija dėl pilietybės nėra besąlygiškai draudžiama. Paslėptas darbuotojų teisinės padėties diferencijavimas laikytinas draudžiama netiesiogine diskriminacija tik tuomet, kai ji negali būti pateisinama objektyviomis nuo pilietybės nepriklausančiomis priežastimis arba jų taikymas neatitinka tinkamumo, proporcingumo principų⁴².

Pirmą kartą „paslėptjo diskriminavimo“ sąvoką ETT pavartojo *Sotgiu* byloje⁴³, kurioje Vokietijos pašte dirbantis italas, nesutiko su darbdavio taisyklėmis, susijusiomis su komandiruočiniais ir numatančiomis skirtingą komandiruočinųjų dydį priklausomai nuo to, kur yra gyvenamoji vieta. Jei gyvenamoji vieta yra ne valstybės teritorijoje, o užsienyje, tai komandiruočinųjų darbdavys skaičiuodavo mažiau. ETT nurodė, kad nuostatos dėl vienodo elgesio

⁴⁰ Soloveičikas D. Europos Teisingumo Teismo praktikos konvergencija nustatant laisvo prekių, paslaugų ir žmonių judėjimo sąlygas (4). *Justitia* 2004 Nr. 3(51) P.51

⁴¹ Davulis T. Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva. Vilnius 2004. P. 190.

⁴² Ten pat.

⁴³ ETT C-152/73 Giovanni Maria Sotgiu v Deutsche Bundespost [1974].

draudžiama ne tik nesunkiai pastebimą diskriminavimą pilietybės pagrindu, bet ir visas paslėptojo diskriminavimo formas. Pagal ETT, paslėptoji diskriminacija – tai tokia diskriminacija, kuri taikydama kitokius kriterijus iš esmės siekia to paties rezultato. Paslėptosios diskriminacijos požymis yra tas, kad kitos ES valstybės piliečiui *de facto* yra suteikiamas prastesnis statusas negu vietiniams piliečiams, nors atitinkamos normos aiškiai apie pilietybę net neužsimena. Tačiau kalbant apie netiesioginę diskriminaciją pastebima problema, kad nėra nustatyto sąrašo, kuris apibūdintų paslėptą diskriminaciją, todėl tik iš kai kurių ETT sprendimų galime šiuos kriterijus suprasti. Be abejo, paslėpta diskriminacija yra labai didelė problema, nes ją sunku įrodyti ir ji nėra tokia pastebima kaip tiesioginė diskriminacija. Todėl dažnai užsienio valstybių piliečių teisinė padėtis būna blogesnė.

Būtina paminėti, kad EB sutarties 39 straipsnio nuostatų taikymas yra susijęs su tiesioginiu vertikaliu ir horizontaliu jų taikymu. Draudimas diskriminuoti dėl pilietybės taikomas ne tik valstybėms narėms, tačiau veikia ir tarp privačių teisės subjektų. ETT keliose bylose yra nurodęs, kad Sutarties nuostatos, įtvirtinančios laisvą darbuotojų judėjimą, gali ir turi būti taikomos valstybės arba privačių asmenų atžvilgiu tiesiogiai, jei ši fundamentali teisė yra ribojama. Tai labai svarbu norint užtikrinti laisvą asmenų judėjimą Bendrijoje. Sutarties 39 str. gali būti taikomas tiesiogiai net ir tuo atveju, jei darbuotojas darbo funkciją atlieka ne Europos Sąjungos teritorijoje, tačiau darbo teisiniai santykiai egzistuoja tarp Sąjungos jurisdikcijoje veikiančių asmenų, pavyzdžiui, tarp įmonės, įregistruotos valstybėje narėje, ir fizinio asmens, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta taip pat yra Europos Sąjungoje⁴⁴. Kadangi darbuotojų judėjimo laisvė yra tiesiogiai veikianti, tai ji suteikia atitinkamas teises ir pareigas asmenims. Fiziniai asmenys, esantys darbuotojais, turi teises, kurias jiems suteikia darbuotojų judėjimo laisvė, o taip pat darbdavys gali turėti ir pareigas, išplaukiančias iš darbuotojų judėjimo laisvės. Galima teigti, kad fiziniai asmenys, būdami darbuotojų judėjimo laisvės subjektai, įgyja labai reikšmingų subjektinių teisių ir pareigų. Darbuotojų judėjimo laisvės subjektai yra ES piliečiai. Trečiųjų šalių piliečiai gali būti šios laisvės subjektais tuo atveju, jei jie yra darbuotojo šeimos nariai.

Kalbant apie laisvą darbuotojų judėjimą reiktų paminėti ir apribojimus, kurie minimi EB sutartyje. Sutarties 39 str. 3 dalis nustato, kad darbuotojų judėjimo laisvę galima apriboti tik viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ir visuomenės sveikatos sumetimais. Tai reiškia, kad valstybės narės turi teisę taikyti nacionalinės teisės normas, kuriomis siekiama apsaugoti viešąją

⁴⁴ Soloveičikas D. Europos Teisingumo Teismo praktikos konvergencija nustatant laisvo prekių, paslaugų ir žmonių judėjimo sąlygas (4). Justitia 2004 Nr. 3(51) P. 55.

tvarką, saugumą ir žmonių sveikatą. Pavyzdžiui, *Adoui* byloje⁴⁵ dėl galimo pavojaus viešajai tvarkai Belgija nenorėjo įsileisti į šalį Prancūzijos pilietės Adoui. Ji buvo kaltinama pardavinėjanti savo kūną. Tačiau prostitucija Belgijoje nėra oficialiai uždrausta ir prieš vietines moteris, kurios tuo užsiminėjo, nebuvo imamasi jokių priemonių. ETT nurodė, kad netgi tuomet, kai atvykusios iš valstybės narės moterys verčiasi prostitucija, tai dar nėra pakankamai didelė grėsmė viešajai tvarkai ir saugumui tuo atveju, jeigu priimančioji valstybė nesiima jokių priemonių prieš taip pat darančias savo šalies pilietes. ETT nėra apibrėžęs „viešosios tvarkos“ bei „visuomenės saugumo“ sąvokų, todėl kiekvienai ES valstybei narei yra leidžiama jas interpretuoti savaip. Autorės nuomone, šis trūkumas neleidžia šių sąvokų vienodai aiškinti ir tiksliau jų suprasti. Tokios sąvokos, kurios valstybėms narėms leidžia apriboti darbuotojų judėjimą, turėtų būti kuo greičiau apibrėžtos ir visoms valstybėms narėms aiškios, nes priešingu atveju valstybės narės turės galimybę diskriminuoti kitų valstybių piliečius.

Kalbant apie išimtis, taikomas laisvam darbuotojų judėjimui, labai svarbi Tarybos direktyva 64/221 dėl užsienio piliečių judėjimo ir įsikūrimo specialiujų priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo. Minėtą direktyvą sudaro 11 straipsnių ir priedas. Joje teigiama, kad priemonės, kuriomis grindžiamas laisvas asmenų judėjimo ribojimas dėl visuomeninių interesų, visuomenės saugumo ir sveikatos, bus paremtos tik konkrečiau individo asmeniniu elgesiu. Faktas, jog asmuo buvo prieš tai teistas baudžiamąja tvarka, automatiškai netaps pagrindu taikyti asmeniui judėjimo laisvės apribojimų. Asmens tapatybę patvirtinančio dokumento ar paso, kuriuo asmuo naudojasi, kad atvyktų į priimančiąją šalį, negaliojimas nėra pakankama priežastis išsiųsti jį iš šios šalies teritorijos. Likusioji direktyvos dalis nustato administracines procedūras bei garantijas, kurių valstybės narės turi laikytis įgyvendindamos savo įgaliojimus dėl asmens išsiuntimo. Šiomis direktyvos nuostatomis siekiama apsaugoti asmens teises ir suteikti jam veiksmingas teisinės priemones tuo atveju, jei asmuo norėtų užprotestuoti sprendimą išsiųsti jį iš šalies. Asmeniui turi būti pranešti motyvai, dėl kurių jis yra išsiunčiamas iš šalies, bei priežastys, dėl kurių jis yra neįleidžiamas į šalį. Šie ir bet kurie kiti valdymo organų sprendimai turi būti pranešti ne vėliau kaip per 15 dienų.

Kalbant apie apribojimus dėl sveikatos, direktyvos 64/221 4 str. 1 dalis nustato, jog tik ligos ir negalios, kurios yra nurodytos direktyvos priede, gali būti pateisinamomis priežastimis atsisakant leisti atvykti į kitos valstybės narės teritoriją. Šios ligos yra skirstomos į ligas, galinčias kelti pavojų visuomenės sveikatai, – t. y. ligos, kurioms nustatomas karantinas, išvardytos Pasaulinės sveikatos

⁴⁵ ETT C-115/81 *Rezguia Adoui v. Belgian State* [1982].

organizacijos 1951 m. gegužės 25 d. Tarptautiniame sveikatos reglamente Nr. 2; aktyvios formos arba turinti tendenciją vystytis kvėpavimo sistemos tuberkuliozė; sifilis; kitos infekcinės ar užkrečiamosios parazitinės ligos, jeigu joms taikomos priimančiosios šalies nuostatos dėl piliečių apsaugos; taip pat į ligas ir negalias, kurios galėtų kelti grėsmę viešajai tvarkai ar visuomenės saugumui: narkomanija; sunkus psichikos sutrikimas; akivaizdus psichotinis sutrikimas, susijęs su jaudinimusi, kliesiais, haliucinacijomis ar dezorientacija. Direktyvos 4 str. 2 dalyje teigiama, kad jeigu asmuo yra tam tikros būsenos ar susirgo tam tikra liga jau po atvykimo į valstybę narę, tai nebus pateisinama priežastis jį išsiųsti.

EB sutarties 39 str. 4 dalis nustato, kad šio straipsnio nuostatos netaikomos darbui valstybės tarnyboje. Taigi nuo laisvo asmenų judėjimo yra atskirta valstybėms svarbi sritis – tarnyba valstybiniame sektoriuje, kuri yra rezervuota valstybių narių piliečiams. Beveik visų valstybių narių Konstitucijos numato, kad valstybės tarnyboje turi teisę dirbti tik vietos valstybės piliečiai. Suprantama, kad kiekviena valstybė turi turėti teisę jai ypatingai svarbią sritį palikti uždara svetimšalių atžvilgiu. Viena iš reikšmingesnių ETT bylų EB sutarties 39 str. 4 dalies aiškinimo prasme yra 1979 m. byla *Komisija / Belgija*⁴⁶. Šioje byloje Teismas bandė atskleisti valstybės tarnybos sampratos turinį, suformuluodamas du esminius valstybės tarnybos išimties kriterijus: tai tiesioginis ar netiesioginis dalyvavimas vykdant viešąsias funkcijas bei darbas, susijęs su valstybės interesų apsauga. Tačiau ETT šių kriterijų turinio iš esmės nesukonkretino nei šioje, nei vėlesnėse bylose, o juos aiškino, atsižvelgdamas į konkrečios situacijos specifiką. Tokia Teismo pozicija yra kritikuotina, kadangi valstybėms dažnai nėra pakankamai aišku, ar atitinkamoms pareigoms, kurios ETT nebuvo nagrinėtos, gali būti taikoma minima išimtis. Remiantis ETT jurisprudencija dėl Sutarties 39 str. 4 dalies aiškinimo, galima išskirti atskiras pareigybes, kurių atžvilgiu negalima taikyti valstybės tarnybos išimties. Tai – universitetų dėstytojai (*Allue and Coonan* byla⁴⁷), vidurinių mokyklų mokytojai bei mokytojai praktikantai (*Lawrie Blum*⁴⁸, *Anegret Bleis*⁴⁹ bylos), valstybinėse ligoninėse ir socialinėse įstaigose dirbantys gydytojai, medicinos seserys, slaugytojos (*Komisija / Prancūzija*⁵⁰ byloje), vietos valdžios institucijose bei valstybinėse įmonėse dirbantys nekvalifikuoti darbininkai, amatininkai, vandentiekio darbininkai, elektrikai, architektai (*Komisija / Belgija*⁵¹ byla), darbas valstybinėse tyrimų, mokslo, sveikatos įstaigose, pusiau valstybinėse ar savivaldybės įmonėse, taip pat įmonėse, tiekiančiose vandenį, dujas, elektrą, pradinėse ir vidurinėse mokyklose,

⁴⁶ ETT C-149/79 Commission/Belgium [1979]

⁴⁷ ETT C-33/88 Pilar Allue and Carmel Mary Coonan [1989].

⁴⁸ ETT C-66/85 Lawrie-Blum v. Land Baden-Württemberg, [1986] ECR 2121.

⁴⁹ ETT C-4/91 Anegret Bleis [1991].

⁵⁰ ETT C-307/84 Commission/Franch Republic [1986].

⁵¹ ETT C-149/79 Commission/Belgium [1982].

aukštesniosiose ar aukštosiose mokyklose, oro ir vandens transporto tarnybose, telekomunikacijų srityse (*Komisija / Liuksemburgas*⁵² ir *Komisija / Graikija*⁵³ bylose), darbas privačiose saugos tarnybose (*Komisija / Italija*⁵⁴ byla). Taigi valstybės tarnybos išimties aiškinimas yra Bendrijos kompetencija.

Apibendrinant darbuotojų judėjimo laisvę galima teigti, kad ši teisė yra viena iš svarbiausių fiziniams asmenims suteiktų teisių ES, sudarančių jų subjektiškumo turinį. EB sutarties 39 straipsnio nuostatų taikymas yra susijęs su tiesioginiu vertikaliu ir horizontaliu jų taikymu. Draudimas diskriminuoti dėl pilietybės taikomas ne tik valstybėms narėms, tačiau veikia ir tarp privačių teisės subjektų. Taigi Sutarties 39 straipsnio nuostatų taikymo galimybė reiškia, kad migruojantys darbuotojai gali įgyvendinti šią teisę teismo tvarka, atitinkamoje valstybėje narėje kreipdamiesi į teismą ir taip gindami savo interesus ir teisėtus lūkesčius. Minėtina tai, kad yra galimi šios laisvės apribojimai. Sutarties 39 str. 3 dalis nustato, kad darbuotojų judėjimo laisvę galima apriboti tik viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ir visuomenės sveikatos sumetimais. Tačiau ETT šių sąvokų nepateikia ir palieka teisę valstybėms narėms šias sąvokas interpretuoti.

2.1.3 Teisė įsisteigti kitoje valstybėje narėje

Įsisteigimo laisvė yra labai svarbi laisvo asmenų judėjimo dalis. Ši laisvė priskiriama prie pagrindinių bendrosios rinkos laisvių. Kalbant apie įsisteigimo laisvę reikia pabrėžti, kad savo turinio struktūra ji yra artima darbuotojų judėjimo laisvei. Ji suteikia galimybę kitos valstybės narės teritorijoje pradėti profesinę veiklą ir steigti įmones. Ši laisvė taikoma savarankiškai dirbantiems asmenims, t. y. asmenims, kurie veikia savo sąskaita ir rizika. Tuo tarpu nesavarankiškai dirbantys asmenys dirba vadovaujant darbdaviui, jie atlieka tam tikrus nurodymus ir už tai gauna atlyginimą. Nesavarankiškai dirbantiems asmenims keliami profesiniai reikalavimai paprastai yra gerokai mažesni negu savarankiškai dirbantiems. Įsisteigimo laisve gali naudotis tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys. Kadangi šiame darbe kalbama apie fizinius asmenis, tai apie įsisteigimo laisvę bus kalbama tik tiek, kiek tai liečia šiuos asmenis.

Įsisteigimo laisvės sąvoka yra labai plačiai interpretuojama ir suteikia galimybę visiems rinkos dalyviams nuolatos dalyvauti kitos, ne savo gimtosios, valstybės narės ekonominiame

⁵² ETT C-473/93 Commission/Luxembourg [1996].

⁵³ ETT C-290/94 Commission/Greece [1996].

⁵⁴ ETT C-283/99 Commission/Italy [2001].

gyvenime ir gauti iš to naudos. Teisiniu požiūriu nėra reglamentuojama, kad savarankiškai dirbantis asmuo būtinai turėtų gyventi ir įsikurti būtent toje valstybėje narėje, kurioje jis vykdo ekonominę veiklą⁵⁵. Jis gali gyventi ir kitoje valstybėje narėje. Jo veikla turi būti ekonominė ir siekianti pelno.

Europos Sąjungoje fiziniai asmenys turi teisę įgyvendinti pirminį bei antrinį steigimąsi. Fizinių asmenų pirminis įsteigimas apibūdinamas kaip fizinių asmenų, įsisteigusių vienoje iš ES valstybių, savarankiškos veiklos kitoje ES valstybėje pradžia⁵⁶. *Stanton* byloje⁵⁷ ETT nurodė, kad galimybę pradėti savarankišką veiklą kitoje ES valstybėje taip pat turi darbuotojai, įsisteigę vienoje iš ES valstybių bei tuo pačiu savarankiškai dirbantys kitoje ES valstybėje. Įsisteigimo laisvė neapsiriboja vien tik teise vieną kartą įsisteigti EB, bet apima galimybę, laikantis tam tikrų profesinių teisinių nuostatų, steigti ir išlaikyti daugiau nei vieną veiklos vietą, pavyzdžiui, advokato biurą ar gydytojo kliniką⁵⁸. EB sutarties 43 – 48 str. yra pagrindiniai reglamentuojantys įsisteigimo teisę. EB sutarties 43 str. nurodoma, kad įsisteigimo teisę apima teisę imtis savarankiškai dirbančių asmenų veiklos bei ja verstis. Taip pat šiame straipsnyje teigiama, kad turi būti panaikinami vienos ES valstybės piliečių įsisteigimo laisvės apribojimai kitos ES valstybės teritorijoje. Sutarties 45 str. nustato, kad veiklai, kuri bet kurioje valstybėje yra susijusi, nors ir laikinai, su viešosios valdžios funkcijų vykdymu, steigimosi teisės nuostatos yra netaikomos. EB sutarties 46 straipsnis numato įsisteigimo laisvės taikymo išlygą viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ir jos sveikatos tikslais. Laisvas įsisteigimas, norint vykdyti atitinkamą veiklą, visiškai įgyvendinamas tik tuomet, kai įsisteigusiems asmenims garantuojama neterminuota apsigyvenimo teisė. Tai neišvengiamai sąlygoja teisę išvykti iš vienos ES valstybės, teisę atvykti į kitą ES valstybę ir ten apsigyventi.

ETT įsisteigimo teisę aiškina daugelyje bylų. Teismo sprendimuose galima pastebėti, kad yra draudžiama tiek tiesioginė, tiek netiesioginė diskriminacija, susijusi su įsisteigimo teisės ribojimu. Byloje *Steinhauser v. City Biarritz*⁵⁹ Vokietijos pilietis ginčijo Prancūzijos miesto *Biarritz* savivaldos institucijos sprendimą leisti dalyvauti patalpų nuomos konkurse tik Prancūzijos piliečiams. Byloje *Komisija / Italija*⁶⁰ ginčytos Italijos teisės nuostatos, kurios nustatė specifinius reikalavimus užsieniečiams, siekiantiems užsiimti turizmo, žurnalistikos ir farmacijos veikla. Šiose bylose ETT nurodė, kad vidaus teisės normos, kuriose nustatyti papildomi reikalavimai

⁵⁵ A. Junevičius H. M. Schäfer. Europos Bendrijos bendrosios rinkos teisė. Kaunas 2005. P.138.

⁵⁶ S. Žaltauskaitė Žalimienė: Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę: Įsisteigimo teisė. Rosma 2002. P.193.

⁵⁷ ETT C-143/87 Stanton [1988].

⁵⁸ Žaltauskaitė Žalimienė: Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę: Įsisteigimo teisė. Rosma 2002. P.215.

⁵⁹ ETT C-197/84 [1985] ECR 1819.

⁶⁰ ETT C-168/85 Commission v. Italy [1986] ECR 2945.

užsieniečiams, siekiantiems įgyvendinti įsisteigimo teisę konkrečios valstybės narės teritorijoje, riboja įsisteigimo teisę. *Reyners* byloje⁶¹ Olandijos pilietis įgijo išsilavinimą Belgijoje ir negalėjo būti pripažintas advokatu, nes jis yra ne Belgijos pilietis. ETT konstatavo, kad tai yra tiesioginė diskriminacija. *Thieffry* byloje⁶² Belgijos pilietis įgijo išsilavinimą Belgijoje ir atvyko į Prancūziją norėdamas tapti advokatu. Jam nebuvo leidžiama to padaryti, nes jo išsilavinimas neatitinka Prancūzijos universitete gauto išsilavinimo. Tuomet šis pilietis kreipėsi į Prancūzijos universitetą, kuris jam išdavė pažymą, kad jo išsilavinimas yra analogiškas jų teikiamam išsilavinimui. ETT nurodė, kad tai yra netiesioginė diskriminacija. Labai svarbūs argumentai išdėstyti ETT *Vlassopoulou* bylos⁶³ sprendime. Šioje byloje Graikijos advokatė, apsigynusi disertaciją Vokietijoje, pagal Vokietijos juridinių konsultacijų įstatymą jau daug metų dirbo advokatų kontoroje Vokietijoje. Ši advokatė nutarė paduoti prašymą verstis advokatės praktika Vokietijoje ir jos prašymas buvo atmestas, nes ji nebuvo išlaikiusi Vokietijoje valstybinių teisės egzaminų. Taigi į Graikijoje ir Vokietijoje jos įgytą kvalifikaciją nebuvo atsižvelgta. Vokietijos kompetentingos institucijos nebuvo pareiškusios savo nuomonės dėl graikės turimos kvalifikacijos prilyginimo antrajam valstybiniam teisės egzaminui, kuris yra privalomas Vokietijoje. Nepaisant to, ETT, atsakydamas į Vokietijos federacinio teismo paklausimą, nusprendė, kad Vokietijos įstaigos privalėjo patikrinti, ar šios advokatės įgyta Graikijoje kvalifikacija gali būti prilyginta Vokietijoje reikalaujamai kvalifikacijai pradėti verstis advokato praktika, ir jei taip, – pripažinti ją lygiaverte. Svarbu, kad *Patrick* bylos⁶⁴ sprendime ETT valstybių narių pareigą pripažinti diplomus ir leisti asmenims verstis tam tikra profesine veikla siejo su pačios valstybės nuožiūra, nes valstybės narės buvo įpareigosotos tik tiek kiek nepažeistų valstybėse narėse egzistuojančių tam tikrų teisinių ir administracinių sąlygų nepriklausomai nuo direktyvų nuostatų. *Vlassopoulou* bylos sprendime, kaip ir ankstesniuose sprendimuose, ETT pabrėžia, kad valstybės narės pačios gali nustatyti asmenų įsisteigimo sąlygas, jeigu nėra priimta specialių EB teisės nuostatų. Tačiau šiame straipsnyje ETT pirmą kartą konstatavo besąlyginę pareigą patikrinti užsienio diplomų atitiktį nacionaliniams ir pareigą pripažinti lygiavertius užsienio diplomus. Ši išvada buvo visiškai nauja. Taigi *Vlassopoulou* bylos sprendime ETT pabrėžė, kad priimančiosios valstybės kvalifikaciniai reikalavimai pradėti advokato profesinę veiklą, net ir nediskriminuojantys dėl pilietybės, gali trukdyti kitų ES valstybių narių piliečiams verstis šia veikla.

⁶¹ ETT C-2/74 J. Reyners v. Belgian State [1974].

⁶² ETT C-71/76 J. Thieffry v Conseil de l'ordre des avocats à la cour de Paris. [1977].

⁶³ ETT C-340/89 Vlassopoulou Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften [1991].

⁶⁴ ETT C-11/77 Patrick Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften [1977].

Įsisteigimo teisės apribojimas, pavyzdžiui, būtų draudimas antrą kartą ar daugiau kartų įsisteigti. ETT sprendime *Klopp*⁶⁵ vokiečių advokatas *Klopp* norėjo antrą kartą įsisteigti Prancūzijoje, t. y. ketino joje atidaryti antrą advokatų biurą. Nors ponas *Klopp* turėjo reikalingus kvalifikacijos pažymėjimus, Paryžiaus advokatų kolegija atmetė jo prašymą leisti dirbti advokatu, nes šis nenorėjo uždaryti savo advokatų biuro Vokietijoje. Svarbu yra tai, kad Paryžiaus advokatų kolegija pagrįstai konstatavo, jog prancūzų taisyklės galioja vienodai Prancūzijos piliečiams ir užsieniečiams. Taigi, jei ETT šioje byloje būtų vadovavęsis klasikinės įsisteigimo teisės samprata, pagal kurią įsisteigimo laisvė reiškia diskriminacijos draudimą, tai ETT būtų nusprendęs, kad valstybės narės turi išimtinę kompetenciją priimti nediskriminuojančias nuostatas. Tačiau ETT pareiškė, kad nors pagal EB sutarties 43 str. 2 dalį kiekviena valstybė narė gali laisvai reglamentuoti advokatų veiklą jos teritorijoje, bet tai nereiškia, kad advokatui visoje Bendrijoje būtų leidžiama turėti tik vieną advokatų biurą. ETT pripažįsta valstybės narės kompetenciją reguliuoti tik savo teritorijoje praktikuojančių advokatų veiklą. Todėl kiekviena valstybė narė, turėdama teisę taikyti dvigubo įsisteigimo draudimo principą savo teritorijoje, negali išplėsti jo taikymo srities visai Europos Bendrijos teritorijai, nustatydamą, kad advokatas EB turi teisę turėti tik vieną advokato biurą. *Gebhard* byloje⁶⁶ ETT suformulavo pagrindinį principą, kuriame teigiama, kad bet kokia taisyklė, kuri riboja ar daro mažiau patrauklų steigimosi laisvės įgyvendinimą yra draudžiama. Tai yra vienas svarbiausių ETT suformuluotų principų steigimosi laisvės kontekste.

Kaip jau buvo minėta, įsisteigimo laisvė yra laisvo asmenų judėjimo dalis, tačiau ji skiriasi nuo laisvo darbuotojų judėjimo. Skiriasi ekonominės veiklos savarankiškumo kriterijus. Laisvas darbuotojų judėjimas apima nesavarankiškai dirbančius asmenis. Tuo tarpu teisė steigti įmones ar užsiimti pelno siekiančia veikla apima tik savarankiškai dirbančius asmenis. Savarankiškai dirbantys asmenys tiesiogiai dalyvauja siekdami pelno. Ši teisė kartu su laisvo darbuotojų judėjimo teise, yra fundamentalios fizinių asmenų teisės, įeinančios į subjektiškumo turinį.

2.1.4 Teisė pasilikti kitoje valstybėje narėje

Kiekvienas ES pilietis netgi pasibaigus darbo santykiams turi teisę pasilikti kitoje ES valstybėje narėje. Pagal Direktyvą 2004/38/EB ES piliečiai, kurie priimančiojoje valstybėje narėje teisėtai išgyveno penkerius metus, įgyja teisę nuolat gyventi toje valstybėje narėje. Gyvenimo šalyje

⁶⁵ ETT C-107/83 *Klopp* Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften [1984].

⁶⁶ ETT C-55/94 R. *Gebhard v Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*. [1995].

tęstinumas nenutrūksta dėl trumpalaikių išvykų, ne ilgesnių kaip šešis mėnesius per metus, arba ilgesnių išvykų, susijusių su privalomąja karine tarnyba, ar vienos ne ilgesnės kaip 12 mėnesių iš eilės išvykos dėl svarbių priežasčių, pvz., nėštumo ir gimdymo, sunkios ligos, studijų ar profesinio parengimo, arba paskyrimo į kitą valstybę narę arba trečiąją šalį. Prarandama ši teisė tik tuomet, jei asmuo iš tos valstybės išvyksta ilgesniam nei 2 metų laikotarpiui iš eilės.

Nustatomas ir sąrašas asmenų, galinčių įgyti šias teises ir neišgyvenus 5 m. Tai – darbuotojai ar savarankiškai dirbantys asmenys, kurie baigę dirbti yra tokio amžiaus, kuris pagal tos valstybės įstatymus suteikia teisę į senatvės pensiją, arba darbuotojai, kurie pasitraukia iš apmokamo darbo pareigų, jei jie dirbo toje valstybėje narėje ne trumpiau kaip paskutinius 12 mėn. ir gyveno joje ištisai ilgiau kaip trejus metus, taip pat darbuotojai ir savarankiškai dirbantieji, kurie priimančiojoje šalyje ištisai išgyveno daugiau nei 2 m. ir nustojo dirbti joje dėl nuolatinio nedarbingumo, bei darbuotojai ir savarankiškai dirbantieji, kurie po 3 m. ištisinio darbo ir gyvenimo priimančiojoje valstybėje narėje dirba pagal darbo sutartį arba savarankiškai kitoje valstybėje narėje, tačiau išlaiko savo gyvenamąją vietą priimančiojoje valstybėje narėje, į kurią jie paprastai grįžta kiekvieną dieną ar bent kartą per savaitę.

Nedarbo ne savo terminai, tinkamai užregistruoti atitinkamo įdarbinimo biuro, terminai, kuriais nedirbama ne dėl asmens pasirinkimo, ir nedarbas ar darbo nutraukimas dėl ligos ar nelaimingo atsitikimo laikomi darbo laikotarpiais. Neatsižvelgiant į pilietybę, darbuotojo ar savarankiškai dirbančiojo šeimos nariai, kurie kartu su juo gyvena priimančiojoje valstybės narės teritorijoje, turi nuolatinio gyvenimo toje valstybėje narėje teisę, jei darbuotojas ar savarankiškai dirbantysis patys įgijo nuolatinio gyvenimo toje valstybėje narėje teisę. Tačiau, jei darbuotojas ir savarankiškai dirbantysis miršta tebedirbdamas, tačiau dar neįgijęs nuolatinio gyventojų statuso priimančiojoje valstybėje narėje, jo šeimos nariai, kurie kartu su juo gyvena priimančiosios valstybės narės teritorijoje, įgyja nuolatinio gyvenimo toje valstybėje narėje teisę, jei darbuotojas ir savarankiškai dirbantysis iki mirties buvo išgyvenęs toje valstybėje narėje 2 m., mirtis įvyko dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos, arba likęs sutuoktinis neteko tos valstybės narės pilietybės dėl santuokos su tuo darbuotoju ir savarankiškai dirbančiuoju.

Teisė gyventi šalyje ir nuolatinio gyvenimo šalyje teisė aprėpia visą priimančiosios valstybės narės teritoriją. Valstybės narės gali taikyti teritorinius teisės gyventi šalyje ir nuolatinio gyvenimo teisės apribojimus tik tuomet, jei tokie patys apribojimai taikomi jų pačių piliečiams. Neatsižvelgiant į pilietybę, Europos Sąjungos piliečio šeimos nariai, kurie turi teisę gyventi šalyje arba nuolatinio gyvenimo teisę valstybėje narėje, turi teisę joje įsidarbinti arba savarankiškai dirbti.

Visiems Europos Sąjungos piliečiams, gyvenantiems priimančiosios valstybės narės teritorijoje, EB Sutarties taikymo srityse taikomas vienodas traktavimas kaip ir tos valstybės narės piliečiams. Ši teisė suteikiama ir šeimos nariams, kurie nėra valstybės narės piliečiai ir turi teisę gyventi šalyje arba nuolatinio gyvenimo šalyje teisę.

Taigi laisvo asmenų judėjimo teisė fiziniams asmenims suteikia labai daug iš jos išplaukiančių teisių, tokių kaip teisė išvykti iš savo valstybės narės ir teisė atvykti į kitą valstybę narę. Asmenims užtenka tik turėti galiojantį pasą ir jie laisvai gali keliauti po kitas valstybes nares ir jose gyventi be jokių administracinių formalumų 3 mėn. Taip pat ES piliečiai turi teisę įsidarbinti kitoje valstybėje narėje kaip tos valstybės narės piliečiai. Jiems negalima taikyti blogesnių sąlygų ar juos diskriminuoti dėl pilietybės. Be abejo, ir ES piliečių šeimos nariai, nors jie ir neturi ES pilietybės, jie vis tiek įgyja teisių, būdami ES piliečio šeimos nariai. Taigi ES pilietybę užtikrina teisę savo piliečiams pasiimti su savimi ir savo šeimos narius. Be to, pasibaigus darbo santykiams ar išėjus į pensiją, ES pilietis turi teisę nuolat pasilikti gyventi kitoje valstybėje narėje, o taip užtikrinama teisė keisti gyvenamąsias vietas visoje Bendrijoje. Nurodytos teisės sudaro fizinių asmenų, kaip ES subjektų subjektiškumo pagrindą.

2.2. Europos Sąjungos piliečių teisės

Europos Sąjungos piliečiai be kitų jiems suteiktų teisių, Europos Sąjungoje turi ir specialiąsias tik ES piliečiams garantuotas politines teises. Kaip ir kiekvienos valstybės nacionalinėje teisėje piliečiai turi politines teises, taip ir Europos Sąjungos lygiu politinės teisės taip pat garantuojamos ES piliečiams. Būtent politinėmis teisėmis siekiama sustiprinti ES piliečių bendrumo jausmą ir skatinti juo aktyviai naudotis šiomis teisėmis. Šios teisės yra įtvirtintos EB sutarties 19 str. Tai teisė balsuoti ir būti kandidatu per vietos savivaldos rinkimus ne savo valstybėje narėje, o taip pat teisė balsuoti ir būti kandidatu per Europos Parlamento rinkimus ne savo valstybėje narėje. Šios politinės ES piliečių teisės bus išsamiau aptartos.

2.2.1. Politinės teisės

Pagrindinis straipsnis, nustatantis ES piliečių politines teises, yra EB sutarties 19 str. Jame teigiama, kad kiekvienas Sąjungos pilietis, gyvendamas valstybėje narėje ir nebūdamas jos pilietis, turi teisę balsuoti ir būti kandidatu per vietos savivaldos rinkimus ir per Europos Parlamento

rinkimus valstybėje narėje, kurioje gyvena, tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir tos valstybės piliečiai. ETT *Eman ir Sevinger* byloje⁶⁷ apeliantai ginčijo atsisakymą juos įrašyti į rinkėjų sąrašus, kad jie galėtų dalyvauti Europos Parlamento narių rinkimuose, dėl to, kad jie gyvena Aruboje. Jie tvirtina, kad pagal EB 17 str. 1 dalį jie yra ES piliečiai. Tai pat jie teigia, kad EB 19 str. 2 dalis jiems suteikia teisę balsuoti Europos Parlamento rinkimuose, nors jie ir gyvena teritorijoje, kurios pavadinimas yra nurodytas Sutarties II priede esančiame užjūrio šalių ir teritorijų sąrašė. ETT nurodė, kad šiuo atžvilgiu nesvarbu, ar valstybės narės pilietis nuolat gyvena, ar laikinai gyvena teritorijoje, priklausančioje užjūrio šalių teritorijai, jis gali remtis EB sutarties antrojoje dalyje Sąjungos piliečiams pripažįstamomis teisėmis.

Kalbant apie piliečių politines teises labai svarbu aptari direktyvos 93/109 nuostatas, nes ši direktyva nustato išsamias priemones Sąjungos piliečiams, gyvenantiems valstybėje narėje ir nesantiems šios valstybės piliečiais, naudotis balsavimo teise ir būti kandidatais per Europos Parlamento rinkimus. Direktyvos 3 str. nustatyta, kad kiekvienas asmuo, kuris yra Sąjungos pilietis ir kuris nėra gyvenamosios vietos valstybės narės pilietis, bet atitinka tuos pačius teisei balsuoti ir būti kandidatu keliamus reikalavimus, kuriuos ta valstybė pagal įstatymą taiko savo piliečiams, turi teisę balsuoti ir būti kandidatu per rinkimus į EP gyvenamosios vietos valstybėje narėje, jei tos teisės jam nėra atimtos. Šiame straipsnyje yra įtvirtintas nediskriminacijos principas, kuris yra labai svarbus vienodai traktuojant tiek vietos, tiek kitos valstybės narės piliečius. Minėtoje direktyvoje nurodoma, kad rinkėjai savo teisę balsuoti įgyvendina arba gyvenamosios vietos valstybėje narėje, arba kilmės valstybės narėje. Joks asmuo per tuos pačius rinkimus negali balsuoti daugiau kaip vieną kartą. Taip pat negalima per tuos pačius rinkimus būti kandidatu daugiau kaip vienoje valstybėje narėje. Jei, norėdami balsuoti ar būti kandidatais, gyvenamosios vietos valstybės narės piliečiai tam tikrą minimalų laikotarpį turi būti pragyvenę tos valstybės rinkimų teritorijoje, Bendrijos rinkėjai ir Bendrijos piliečiai, turintys teisę būti kandidatais, laikomi atitinkančiais tą reikalavimą tais atvejais, jei jie yra pragyvenę tolygų laikotarpį kitose valstybėse narėse. Bet kokiam Sąjungos piliečiui, gyvenančiam valstybėje narėje, bet nesančiam jos piliečiu, kuriam individualiu sprendimu, priimtu pagal baudžiamąją ar civilinę teisę, buvo atimta teisė būti kandidatu pagal jo gyvenamosios vietos valstybės narės arba pagal jo kilmės valstybės narės teisę, neleidžiama naudotis ta teise gyvenamosios vietos valstybėje narėje per rinkimus į Europos Parlamentą. Gyvenamosios vietos valstybė narė gali patikrinti, ar Sąjungos piliečiams, pareiškusiems norą pasinaudoti teise balsuoti, ta teisė nebuvo atimta kilmės valstybėje narėje individualiu sprendimu,

⁶⁷ ETT C-300/04 M. G. Eman O. B. Sevinger v. College van burgemeester en wethouders van Den Haag [2006].

priimtu pagal civilinę ar baudžiamąją teisę. Bendrijos rinkėjas naudojasi teise balsuoti gyvenamosios vietos valstybėje narėje, jei jis yra pareiškęs norą tai daryti. Jei gyvenamosios vietos valstybėje narėje balsavimas yra privalomas, Bendrijos rinkėjai, pareiškę norą balsuoti, privalo balsuoti. Direktyvoje 93/109 numatyta, kad valstybės narės turi imtis būtinų priemonių, kad sudarytų sąlygas pareiškusiam norą balsuoti Bendrijos rinkėjui pakankamai iš anksto prieš rinkimų dieną būti įrašytam į rinkėjų sąrašą. Kad Bendrijos rinkėjo pavardė būtų įrašyta į rinkėjų sąrašą, jis turi pateikti tokį patį dokumentą kaip ir atitinkamos valstybės narės pilietis. Jis taip pat turi pateikti deklaraciją, kurioje turi būti nurodoma jo pilietybė ir adresas gyvenamosios vietos valstybės narės rinkimų teritorijoje, atitinkamais atvejais kilmės valstybės narės vietovė ar rinkimų apygarda, kurios rinkėjų sąraše jo pavardė buvo paskutinį kartą įrašyta, ir tai, kad teise balsuoti jis pasinaudos tik gyvenamosios vietos valstybėje narėje. Gyvenamosios vietos valstybė narė taip pat gali reikalauti, kad Bendrijos rinkėjas savo deklaracijoje nurodytų, jog jo kilmės valstybėje narėje jam nebuvo atimta balsavimo teisė, pateiktų galiojantį asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą ir nurodytų datą, nuo kurios jis gyvena toje valstybėje ar yra gyvenęs kitoje valstybėje narėje. Bendrijos rinkėjai, įrašyti į rinkėjų sąrašą, jame išlieka tokiomis pačiomis sąlygomis kaip ir atitinkamos valstybės narės piliečiai iki to momento, kai jie paprašo būti išbraukti arba kai jie automatiškai išbraukiami, nes jie jau nebeatitinka reikalavimų naudotis balsavimo teise.

Asmuo, kuris nori būti kandidatu į EP paduoda paraišką ir pateikia tokius pačius patvirtinamuosius dokumentus kaip ir kandidatas, kuris yra atitinkamos valstybės narės pilietis. Jis taip pat teikia oficialią deklaraciją, kurioje yra nurodoma jo pilietybė ir adresas gyvenamosios vietos valstybės narės rinkimų teritorijoje, kad jis nėra kandidatas per rinkimus į Europos Parlamentą kurioje nors kitoje valstybėje narėje, ir atitinkamais atvejais kilmės valstybės narės vietovė ar rinkimų apygarda, kurios rinkėjų sąraše jo pavardė buvo paskutinį kartą įrašyta. Paduodamas paraišką būti kandidatu, Bendrijos pilietis taip pat pateikia kilmės valstybės narės kompetentingos administracinės institucijos pažymą, patvirtinančią, kad jam neatimta teisė būti kandidatu toje valstybėje narėje arba kad apie tokį atėmimą toms institucijoms nėra žinoma. Gyvenamosios vietos valstybė narė praneša atitinkamam asmeniui apie veiksmus, kurių buvo imtasi dėl jo paraiškos būti įrašytam į rinkėjų sąrašus arba apie sprendimą dėl jo paraiškos būti kandidatu priimtimumo. Jei atsisakoma asmenį įrašyti į rinkėjų sąrašą ar atmetama jo paraiška būti kandidatu, atitinkamas asmuo turi teisę į teises gynybos priemones tomis pačiomis sąlygomis, kokias gyvenamosios vietos valstybės narės teisės aktai numato rinkėjams ir teisę būti kandidatais turintiems asmenims, kurie yra jos piliečiai. Gyvenamosios vietos valstybė narė laiku ir tinkamai informuoja Bendrijos rinkėjus ir Bendrijos piliečius, turinčius teisę būti kandidatais, apie sąlygas ir išsamias priemones naudotis

balsavimo teise ir būti kandidatais per rinkimus toje valstybėje. Kilmės valstybė narė, remdamasi savo nacionalinės teisės aktais, imasi atitinkamų priemonių užtikrinti, kad jos piliečiai nebalsuotų daugiau kaip vieną kartą arba nebūtų kandidatais daugiau kaip vienoje valstybėje narėje.

Direktyvos 93/109 14 str. nustatyta, kad jei tam tikroje valstybėje narėje gyvenančių ir nesančių jos piliečiais Sąjungos piliečių, sulaukusių amžiaus, nuo kurio suteikiama balsavimo teisė, dalis viršija 20 proc. bendro ten gyvenančių to amžiaus Sąjungos piliečių skaičiaus, ta valstybė narė gali Bendrijos rinkėjams, pragyvenusiems toje valstybėje narėje minimalų, ne ilgesnį kaip penkerių metų laikotarpį, apriboti balsavimo teisę arba Bendrijos piliečiams, turintiems teisę būti kandidatais, pragyvenusiems toje valstybėje narėje minimalų, ne ilgesnį kaip 10 metų laikotarpį, apriboti teisę būti kandidatais. Direktyvos 14 str. 2 d. nurodyta, kad jei valstybės narės įstatymai numato, kad joje gyvenantys kitos valstybės narės piliečiai turi teisę balsuoti per tos valstybės nacionalinio parlamento rinkimus ir gali būti įrašyti į tos valstybės rinkėjų sąrašą lygiai pagal tuos pačius reikalavimus kaip jos piliečiai, pirmoji valstybė narė, nukrypdama nuo Direktyvos 93/109, tokiems piliečiams gali netaikyti kai kurių jos straipsnių.

Reikia paminėti ir dar vieną Tarybos Direktyvą 94/80, nustatančią išsamias priemones Sąjungos piliečiams, gyvenantiems valstybėje narėje ir nesantiems jos piliečiais, naudotis balsavimo teise ir būti kandidatais per vietos savivaldos rinkimus. Šios direktyvos nuostatos beveik atitinka minėtos Direktyvos 93/109 nuostatas, todėl išsamiau ji nebus aptarinėjama.

ES piliečiams garantuojama tiek aktyvi, tiek pasyvi rinkimų teisė. Be abejo, šiomis politinėmis teisėmis nėra taip aktyviai naudojamosi kaip, pvz., laisvu judėjimu ES teritorijoje, bet ateityje kiekvienas ES pilietis, turėtų jomis pradėti naudotis aktyviau.

2.2.2. Kitos teisės

Pažymėtina, kad ES piliečių politinės teisės yra įtvirtintos ne tik EB sutartyje, bet ES pagrindinių teisių chartijoje bei ES Konstitucijos projekte. EB sutarties II dalyje, 20 ir 21 str. yra numatytos dar kelios piliečių teisės, tokios kaip ES piliečio teisė pateikti peticiją Europos Parlamentui, teisė kreiptis į ombudsmeną, bei ES piliečio teisė į bet kurios kitos valstybės narės diplomatinę arba konsulinę įstaigą teikiama apsaugą, piliečiui būnant trečiojoje šalyje, kurioje jo valstybei narei nėra atstovaujama. Taip pat piliečiams garantuojama teisė kreiptis į ES institucijas viena iš Europos Sąjungos kalbų ir kalba, kuria kreipiamasi, gauti atsakymą. Amsterdamo sutartis suteikė piliečiams kelias naujas teises, tokias kaip tai teisė susipažinti su ES institucijų dokumentais

bei teisė į asmens duomenų apsaugą. Nors teisė susipažinti su ES institucijų dokumentais ir teisė į asmens duomenų apsaugą nėra tiesiogiai priskirtos prie ES piliečių teisių, bet ES piliečiai jomis turi teisę naudotis, todėl jos taip pat bus aptariamoms.

2.2.2.1. Peticijos teisė bei teisė kreiptis į Ombudsmeną

EB sutarties 21 str. yra nustatyta ES piliečių teisė pateikti peticiją Europos Parlamentui. Tačiau ši teisė yra išplečiama sutarties 194 str., kuriame nurodoma, kad kiekvienas Sąjungos pilietis, taip pat kiekvienas valstybėje narėje gyvenantis ar savo registruotą buveinę turintis fizinis arba juridinis asmuo turi teisę individualiai arba kartu su kitais piliečiais ar asmenimis pateikti Europos Parlamentui peticiją bet kokių reikalų, priklausančių Bendrijos veikos sritims ir turinčių jam ar jai tiesioginį poveikį. Šis straipsnis numato, kad teisė paduoti peticiją EP gali naudotis ne tik ES piliečiai, bet ir kiti asmenys. Taigi fiziniai asmenys gali pateikti peticijas, susijusias su visų trijų EB sutartimis, antrine teise ir institucijų veiksmais⁶⁸. Teisė teikti peticiją reiškia gauti atsakymą į pateiktą klausimą. Sutarties 194 str. nustatyta, kad peticijoje pateikiamas klausimas turi būti tiesiogiai susijęs su besikreipiančiu asmeniu. EP nagrinėdamas peticijas bendradarbiauja ir su kitomis ES institucijomis (Komisija, Ombudsmenas). Peticijas nagrinėja Peticijų komitetas, tačiau jo sprendimai yra tik rekomendacinio pobūdžio, o tai, autorės nuomone, yra trūkumas, nes nepasiekiamas tikslas, dėl ko yra kreipiamasi į EP su peticija. Teisės aktas, kuris skundžiamas, nėra panaikinamas ir lieka galioti. Tačiau šioje situacijoje Komisija sprendžia, ar valstybė narė nepažeidžia įsipareigojimų pagal EB sutartį ir ji turi teisę pradėti procedūrą, numatytą EB sutarties 226 str. Jei Komisija mano, kad kuri nors valstybė narė neįvykdė kokios nors pareigos pagal šią sutartį, ji šiuo reikalu pareiškia pagrįstą savo nuomonę, pirma suteikusi atitinkamai valstybei narei galimybę išdėstyti savo samprotavimus. Tačiau jei atitinkama valstybė narė per Komisijos nustatytą laiką neatsižvelgia į tą nuomonę, Komisija gali pradėti šį reikalą svarstyti Teisingumo Teismui. Jei Europos Teisingumo teisme iškeliamą bylą, tai peticijos nagrinėjimas pasibaigia, nes tada Teismas nagrinėja bylą. Dažniausiai byla nėra iškeliamą, nes valstybė narė, gavusi Komisijos išspėjimą, pati imasi priemonių pašalinti pažeidimą. Peticija yra siekiama atkreipti ES institucijų dėmesį į tam tikrą problemą. Todėl EP yra įpareigotas efektyviai išnagrinėti peticiją. Taigi apibendrinant galima teigti,

⁶⁸ European Citizenship. An institutional Challenge. Edited by M. La Torre. Hague-London-Boston; Kluwer law international. 1998. P. 305.

kad peticijos teisė yra labai svarbi kiekvienam fiziniam asmeniui, kuris yra susijęs su ES, nes taip užtikrinama jo teisių gynība neteisminiu būdu.

Dar viena teisė garantuota ES piliečiams yra nustatyta EB sutarties 21 str. 2 d., kurioje sakoma, kad kiekvienas Sąjungos pilietis gali kreiptis į ombudsmeną. Ombudsmeno pareigybė atsirado pasirašius Maastrichto sutartį. Pagal EB sutarties 195 str. EP skiria ombudsmeną, turintį įgaliojimus priimti kiekvieno Sąjungos piliečio arba kiekvieno valstybėje narėje gyvenančio ir savo registruotą buveinę turinčio fizinio arba juridinio asmens skundus dėl netinkamo administravimo⁶⁹ atvejų Bendrijos institucijų ar įstaigų veikloje. Tokios institucijos yra Europos Komisija, Europos Sąjungos Taryba, Europos Parlamentas, o įstaigos, kurių veiklą gali tirti Europos ombudsmenas, yra Europos aplinkosaugos agentūra, Europos saugos ir sveikatos darbe agentūra ir kitos. Beje, daugiausiai skundų Ombudsmenas sulaukia dėl Europos Komisijos veiklos (net 68 proc. visų pradėtų tyrimų⁷⁰). Kadangi Komisija yra pagrindinė Bendrijos institucija, kuri priima tiesioginės įtakos piliečiams turinčius sprendimus, todėl yra normalu, kad ji yra pagrindinis piliečių skundų objektas. Per 2005 m. pagrindiniai apskundžiamo netinkamo administravimo atvejai buvo skaidrumo stoka, įskaitant atsisakymą suteikti informacijos (188 atvejai), nesąžiningumas arba piktnaudžiavimas valdžia (132 atvejai), diskriminavimas (103 atvejai) ir daug kitų atvejų⁷¹.

Ombudsmeno kompetencijai nepriklauso Teisingumo Teismas ir Pirmosios instancijos teismas, kai šie vykdo teismines funkcijas. Europos ombudsmenas netiria skundų dėl nacionalinės, regioninės ar vietos valdžios institucijų, net jei skundai yra susiję su Europos Sąjungos klausimais. Ombudsmenas netiria apeliacinių skundų dėl nacionalinių teismų ar ombudsmenų sprendimų. Jis taip pat netiria skundų dėl verslo įmonių ar privačių asmenų veiklos.

Eidamas savo pareigas ombudsmenas, jo nuomone reikalingus tyrimus atlieka arba savo paties iniciatyva, arba remdamasis jam tiesiogiai ar per EP narį pateiktais skundais, išskyrus atvejus, kai įtariamieji faktai yra ar buvo nagrinėjami teismine tvarka. Tais atvejais, kai ombudsmenas nustato netinkamo administravimo atvejį, jis šiuo reikalu kreipiasi į atitinkamą instituciją, kuri per 3 mėn. privalo informuoti jį apie savo veiksmus. Paskui ombudsmenas siunčia pranešimą EP ir atitinkamai institucijai. Skundą pateikęs asmuo informuojamas apie tokių tyrimų rezultatus. Dauguma skundų, kurie pateikiami tirti Europos ombudsmenui, yra dėl administravimo delsimo, skaidrumo stokos ar atsisakymo suteikti informacijos. Kai kurie skundai yra susiję su darbo

⁶⁹ Europos Ombudsmenas „netinkamo administravimo sąvoką“ apibrėžia kaip pagarbos žmogaus teisėms, teisinės valstybės principų ir tinkamo administravimo principų nepaisymą.

⁷⁰ 2005 m. Ombudsmeno metinis pranešimas. Nuoroda internete: <http://www.ombudsman.europa.eu//report05/pdf/lt>.

⁷¹ Ten pat.

santykiais tarp Europos institucijų ir jų darbuotojų, personalo įdarbinimu ir konkursais. Kitų skundų dalykas – sutartiniai santykiai tarp Europos institucijų ir privačių firmų.

Ombudsmenas EP pateikia metų pranešimą apie savo tyrimų rezultatus. Ombudsmenas skiriamas po kiekvienų EP rinkimų visai Parlamento kadencijai. EP prašymu Teisingumo Teismas gali ombudsmeną atleisti, jei jis nebeatitinka šioms pareigoms keliamų reikalavimų arba padaro sunkų nusižengimą. Eidamas savo pareigas ombudsmenas yra visiškai nepriklausomas. EP, pasiteiravęs Komisijos nuomonės ir gavęs kvalifikuotą balsų dauguma sprendžiančios tarybos patvirtinimą, nustato ombudsmeno pareigų atlikimą reglamentuojančias nuostatas ir bendras sąlygas. Šiuo metu Europos ombudsmeno pareigas eina P. Nikiforos Diamandouros, buvęs Graikijos nacionalinis ombudsmenas. Į šias pareigas jį išrinko Europos Parlamentas ir jis jas eina nuo 2003 m. Pirmasis Europos ombudsmenas buvo išrinktas 1995 m. Teisė kreiptis į Europos Ombudsmeną, kaip ir peticijų teisė, yra viena iš fizinių asmenų teisių neteisminės gynybos būdų. Taigi ombudsmenas, būdamas neteisminės gynybos institucija, nesikiša į ES teismų teisminę veiklą ir nebesprendžia tų klausimų, kurie jau buvo išspręsti ES teisminėse institucijose. Jei teisme jau pradėtas nagrinėti skundas, kuris tuo pačiu metu yra pateikiamas ombudsmenui, ombudsmenas nedelsiant nutraukia tokio skundo nagrinėjimą. Kaip ir peticijų komiteto, taip ir ombudsmeno sprendimai yra neprivalomi. Jie yra tik rekomendacinio pobūdžio. Svarbu pažymėti tai, kad ombudsmenas privalo tinkamai atlikti savo pareigas, nes individams yra suteikta teisė jį skųsti Pirmosios instancijos teismui. Ombudsmenui gali būti keliami ieškiniai dėl padarytos žalos atlyginimo. Autorės nuomone, nelabai suprantama, kokią realią žalą gali padaryti priimtas ombudsmeno sprendimas, nes jis yra tik rekomendacinio pobūdžio. Galbūt ombudsmeno neveikimas galėtų padaryti minimalią žalą besikreipiančiam asmeniui. Bet koku atveju galimybė skųsti ombudsmeno veiksmus priverčia šią instituciją dirbti atsakingiau.

2.2.2.2. Teisė į diplomatinę bei konsulinę gynybą

EB sutarties 20 str. teigiama, kad kiekvienas Sąjungos pilietis, būdamas trečiojoje šalyje, kurioje jo valstybei nėra atstovaujama, turi teisę į bet kurios kitos valstybės narės diplomatinę arba konsulinę įstaigų teikiamą apsaugą tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir tos valstybės piliečiai. Taigi galima teigti, kad Europos Sąjungos valstybės gina ne tik savo, bet ir kitų valstybių narių piliečius. 1995 m. gruodžio 19 d. Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybės atstovai priėmė sprendimą dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinę atstovybių ir konsulinių įstaigų. Sprendime nustatyta, kad kiekvienas Europos Sąjungos pilietis turi teisę į bet

kurios valstybės narės diplomatinės ar konsulinės įstaigos teikiamą konsulinę gynybą, jei jo buvimo vietoje jo paties valstybė narė arba nuolat jai atstovaujanti kita valstybė neturi pasiekiamos nuolatinės atstovybės arba pasiekiamo kompetentingo tokiems klausimams garbės konsulo. Diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos, į kurias kreipiamasi, patenkina tokio piliečio prašymą dėl gynybos, jei jam pateikus pasą arba asmens tapatybės kortelę nustato, kad jis yra Sąjungos valstybės narės pilietis. Jei šie dokumentai yra pamesti ar pavogti, prireikus patikrinus centrinėse valstybės narės, kurios pilietis suinteresuotas asmuo teigia esąs, institucijose arba artimiausioje tos valstybės diplomatinėje atstovybėje ar konsulinėje įstaigoje, gali būti priimtas bet koks kitas pilietybės įrodymas. Gynybą suteikiančios diplomatinės atstovybės arba konsulinės įstaigos elgiasi su pagalbos prašančiu asmeniu kaip su tos valstybės narės, kuriai jos atstovauja, piliečiu. Čia dar kartą yra užtikrinamas nedirskrimacijos pilietybės atžvilgiu principas. Diplomatinės ar konsulinės įstaigos teikiam konsulinė gynyba apima pagalbą mirties atvejais, sunkių sužeidimų ar sunkių susirgimų atvejais, suėmimo ar įkalinimo atvejais, pagalbą smurtinio nusikaltimo aukoms, paramą nelaimę patyrusiems Sąjungos piliečiams ir jų repatriaciją. Be to, valstybių narių diplomatinės atstovybės arba konsuliniai pareigūnai, dirbantys ne valstybėje narėje, gali, kiek leidžia jų įgaliojimai, padėti bet kuriam to kitomis aplinkybėmis prašančiam Sąjungos piliečiui. Be valstybės narės, kurios pilietis yra atitinkamas asmuo, kompetentingų institucijų sutikimo, kurį duoda Užsienio reikalų ministerija arba artimiausia diplomatinė atstovybė, Sąjungos piliečiui negali būti suteikiamas joks finansinis avansas ar finansinė pagalba ar perimamos jo išlaidos, išskyrus ypatingos skubos atvejus. Valstybės narės, kurios pilietis yra prašytojas, Vyriausybė paprašyta atlygina padėjusios valstybės narės Vyriausybei visas išlaidas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisė į diplomatinę ir konsulinę gynybą yra labai svarbi. Ši teisė užtikrinta EB sutartyje ir kiekviena valstybė turi rūpintis kitos valstybės narės piliečiu taip kaip savo piliečiu, o tai ypač svarbu daug keliaujantiems asmenims. Tačiau reiktų pastebėti, kad šios teisės teisinis reglamentavimas ES yra labai menkas, o tai trukdo efektyviai užtikrinti šią teisę.

2.2.2.3. Teisė kreiptis į ES institucijas viena iš ES kalbų ir ta kalba gauti atsakymą bei teisė susipažinti su ES dokumentais

EB sutarties 21 str. 3 dalis užtikrina dar vieną ES piliečių teisę, t. y. teisę kreiptis į ES institucijas viena iš valstybių narių kalbų ir ta kalba gauti atsakymą. Ši piliečių teisė buvo įtvirtinta Amsterdamo sutartimi ir papildė jau egzistuojantį ES piliečių teisių ir pareigų katalogą. Su šia teise yra susijusi fizinių asmenų teisė susipažinti su ES institucijų dokumentais. Ji įtvirtinta EB sutarties

255 str., kuriame teigiama, kad visi Sąjungos piliečiai ir visi fiziniai bei juridiniai asmenys, gyvenantys ar turintys registruotą buveinę valstybėje narėje, turi teisę susipažinti su Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos dokumentais. Šios institucijos savo Darbo tvarkos taisyklėse išsamiau išdėsto konkrečias savo dokumentų prieinamumo nuostatas. 2001 m. buvo priimtas Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1049/2001 dėl galimybės visuomenei susipažinti su Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos dokumentais. Šio reglamento tikslas buvo nustatyti EB sutarties 255 straipsnyje numatytos teisės susipažinti su Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos dokumentais principus, sąlygas bei visuomenės ar privačių interesų sąlygojamus apribojimus, kad būtų užtikrinta kaip galima platesnė susipažinimo su dokumentais galimybė, taip pat numatyti taisykles, kurios leistų kaip galima labiau palengvinti naudojimąsi šia teise, ir skatinti gerą administracinę patirtį, susijusią su galimybe susipažinti su dokumentais. Šis reglamentas taikomas visiems ES institucijų turimiems dokumentams, t. y. jų parengtiems, gautiems ar esantiems jų žinioje, susijusiems su visomis Europos Sąjungos veiklos sritimis. Dokumentai yra pateikiami visuomenei pagal raštišką paraišką arba tiesiogiai elektroniniu būdu arba per registrą. Slapto pobūdžio dokumentams yra taikoma speciali procedūra. Pagal reglamentą dokumentas – tai bet kokia forma (parašytas ant popieriaus, elektroninėje laikmenoje arba garso, vaizdo ar audiovizualiniame įrašė) pateiktas turinys, susijęs su į institucijos atsakomybės sferą įeinančia politika, veikla ir sprendimais. Svarbu paminėti ir išimtis, kurios nurodytos reglamente. Institucijos nesuteikia galimybės susipažinti su dokumentais, dėl kurių atskleidimo nukentėtų apsauga visuomenės intereso, susijusio su visuomenės saugumu, gynybos ir kariniais reikalais, tarptautiniais santykiais, Bendrijos arba valstybės narės finansine, pinigų ar ekonomine politika, taip pat individo privatumu ir neliečiamumu, ypač pagal asmens duomenų apsaugą reglamentuojančius Bendrijos teisės aktus. Institucijos nesuteikia galimybės susipažinti su dokumentais, dėl kurių atskleidimo nukentėtų apsauga komercinių fizinių arba juridinių asmenų interesų, įskaitant intelektinės nuosavybės, teismo proceso ir teisinės pagalbos, inspekcijų, tyrimų ir audito tikslų, nebent atskleidimo reikalautų viršesnis viešasis interesas. Galimybė susipažinti su institucijos parengtais dokumentais, skirtais vidaus naudojimui arba su institucijoje gautais dokumentais, susijusiais su tokiu klausimu, dėl kurio institucija dar nėra priėmusi sprendimo, nesuteikiama, jei dokumento atskleidimas rimtai pakenktų institucijos sprendimų priėmimo procesui, nebent atskleidimo reikalautų viršesnis viešasis interesas. Galimybė susipažinti su dokumentu, kuriame pareikšta vidaus reikmėms skirta nuomonė, esanti svarstymų ir preliminarinių konsultacijų minimos institucijos viduje dalimi, nesuteikiama netgi po to, kai sprendimas jau yra priimtas, jei dokumento atskleidimas rimtai pakenktų institucijos sprendimų priėmimo procesui, nebent atskleidimo reikalautų viršesnis viešasis

interesas. Valstybė narė gali prašyti, kad institucija neatskleistų iš tos valstybės narės kilusio dokumento be jos išankstinio sutikimo. Jei kuri nors iš išimčių yra taikoma tikrai kai kurioms dokumento dalims, likusios dokumento dalys yra išduodamos. Paraiška dėl galimybės susipažinti su dokumentais pateikiama bet kuria raštiška forma, įskaitant elektroninę, viena iš EB sutarties 314 straipsnyje minimų kalbų, bei pakankamai tiksliai nurodant dokumentą, kad institucija galėtų jį identifikuoti. Pareiškėjas nebūtinai turi nurodyti paraiškos pateikimo priežastį. Jei paraiška nėra pakankamai konkreti, institucija kreipiasi į pareiškėją, kad patikslintų paraišką, bei padeda jam tai padaryti, pavyzdžiui, suteikdama informaciją, kaip naudotis viešuoju dokumentų registru. Tuo atveju, kai paraiškoje prašoma labai ilgo dokumento arba ji susijusi su labai dideliu skaičiumi dokumentų, atitinkama institucija gali neformaliai pasitarti su pareiškėju, kad būtų surastas teisingas sprendimas. Institucija teikia informaciją bei pagalbą piliečiams apie tai, kaip ir kur pateikti paraiškas dėl galimybės susipažinti su dokumentais. Prašytojui suteikiama galimybė susipažinti su dokumentais, leidžiant juos peržiūrėti vietoje arba atsiunčiant kopiją, įskaitant ir, jei įmanoma, elektroninę kopiją, pagal prašytojo pasirinkimą. Kopijų gamybos ir siuntimo išlaidos gali būti pateikiamos apmokėti prašytojui. Šis mokestis neturi viršyti realių kopijų gamybos ir persiuntimo išlaidų. Dokumentai pateikiami tuo pavidalu ir forma (įskaitant elektroninį būdą), arba alternatyviu formatu, pavyzdžiui, Brailio raštu, stambiais rašmenimis (spaudos ar mašinosraščio), visiškai atsižvelgiant į prašytojo pageidavimus. Siekiant užtikrinti piliečių teisių pagal šį reglamentą veiksmingumą, kiekviena institucija suteikia visuomenei galimybę susipažinti su jos dokumentų registru. Registras turėtų būti prieinamas elektroniniu būdu. Nuorodos apie dokumentus registre įrašomos nedelsiant. Prie kiekvieno dokumento registre pateikiamas nuorodos numeris (įskaitant, kur tinka, ir tarpinstitucinę nuorodą), dokumento tema ir trumpas jo turinio aprašymas bei data, kada jis buvo gautas arba surašytas ir įtrauktas į registrą.

Dauguma ES institucijų priimamų teisės aktų yra skelbiami Oficialiajame leidinyje ir visuomenei jie yra lengvai prieinami. Teisė susipažinti su ES institucijų dokumentais yra labai reikšminga, nes kiekvienas ES pilietis ar kitas fizinis asmuo gali šia teise laisvai naudotis. Šie asmenys patys savo iniciatyva gali reikalauti jiems reikalingų dokumentų ir turi teisę juos gauti, išskyrus tam tikras minėtas išimtis. Jei ES institucija nepateikia reikiamos informacijos, tai asmuo turi teisę skųsti šį jos sprendimą Europos Ombudsmenui ir taip apginti savo teisę.

2.2.2.4. Teisė į asmens duomenų apsaugą

Amsterdamo sutartis įtvirtino dar vieną labai svarbią fiziniams asmenims teisę, t. y. teisę į asmens duomenų apsaugą. Kalbant apie asmens duomenų apsaugą reiktų paminėti Reglamentą 45/2001 dėl asmens duomenų apsaugos Bendrijos institucijoms ir įstaigoms tvarkant asmens duomenis ir tokių duomenų laisvo judėjimo. Reglamente apibrėžiama asmens duomenų sąvoka. Čia sakoma, kad asmens duomenys – tai bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis kaip asmens kodas, vienu ar keliais asmeniui būdingais fizinio, fiziologinio, protinio, ekonominio, kultūrinio ar socialinio pobūdžio požymiais. Asmens duomenys gali būti tvarkomi, tik tuo atveju jeigu: juos reikia tvarkyti, kad visuomenės labai būtų vykdoma užduotis vadovaujantis Europos Bendrijų steigimo sutartimi arba kitais ja remiantis priimtais teisės aktais, arba įgyvendinant Bendrijos institucijos ar įstaigos arba trečiosios šalies, kuriai atskleidžiami duomenys, įgaliojimus, arba tvarkyti reikia vykdant teisinį įsipareigojimą, kuris nustatomas duomenų valdytojui, tvarkyti reikia vykdant sutartį, kai duomenų subjektas yra viena iš šalių, arba duomenų subjektui paprašius būtų imtasi priemonių prieš sudarant sutartį, duomenų subjektas nedviprasmiškai duoda sutikimą, arba siekiant apsaugoti gyvybinius duomenų subjekto interesus. Asmens duomenys perduodami Bendrijos institucijose ar įstaigose ar tarpusavyje tik tuo atveju, jeigu duomenys yra būtini, kad būtų galima teisėtai vykdyti duomenų gavėjo kompetencijai priklausančias užduotis. Jeigu duomenys yra perduodami gavus duomenų gavėjo prašymą, ir duomenų valdytojas, ir duomenų gavėjas atsako už duomenų perdavimo teisėtumą. Duomenų valdytojas privalo patikrinti duomenų gavėjo kompetenciją ir iš anksto įvertinti duomenų perdavimo būtinybę. Kilus abejonėms dėl tokios būtinybės, duomenų valdytojas prašo duomenų gavėją perduoti papildomos informacijos. Duomenų gavėjas asmens duomenis tvarko tik tais tikslais, kuriais jie buvo perduoti. Draudžiama tvarkyti asmens duomenis, kurie atskleidžia asmens rasinę ir etninę kilmę, politinius, religinius ar filosofinius įsitikinimus, narystę profesinėse sąjungose ir duomenis apie sveikatą ar lytinį gyvenimą. Tačiau tai galima daryti, jeigu duomenų subjektas davė aiškų sutikimą tvarkyti tokius asmens duomenis arba tvarkymas yra būtinas, kad būtų įgyvendintos darbo teisėje numatytos duomenų valdytojo specifinės teisės ir įsipareigojimai, kad būtų apsaugoti duomenų subjekto ar kito asmens gyvybiniai interesai.

Duomenų subjektas turi teisę be jokių apribojimų bet kada per tris mėnesius nuo paklausimo gavimo neatlygintinai iš duomenų valdytojo gauti: patvirtinimą, ar su juo susiję asmens duomenys yra tvarkomi, ar ne, informaciją bent jau apie asmens duomenų tvarkymo tikslus, atitinkamų asmens

duomenų kategorijas ir duomenų gavėjams ar gavėjų kategorijoms atskleidžiamus asmens duomenis, pranešimą suprantamu pavidalu apie tvarkomus asmens duomenis ir visą prieinamą informaciją apie jų šaltinius, informaciją apie loginius metodus, naudojamus priimant dėl jo sprendimą automatiniais būdais. Duomenų subjektas turi teisę kreiptis į duomenų valdytoją, kad jis nedelsdamas ištaisytų netikslius ar neišsamius asmens duomenis. Duomenų subjektas turi teisę kreiptis į duomenų valdytoją, kad jis sunaikintų neteisėtai tvarkomus jo asmens duomenis. Duomenų subjektas turi teisę bet kada dėl įtinkamų teisėtų priežasčių, susijusių su konkrečia jo padėtimi, nesutikti dėl savo asmens duomenų tvarkymo. Jeigu toks nesutikimas yra pagrįstas, tokie asmens duomenys nebegali būti toliau tvarkomi. Atsižvelgdamas į šiuolaikiškumą ir įgyvendinimo išlaidas, duomenų valdytojas įgyvendina tinkamas technines ir organizacines priemones, kad užtikrintų tokį saugumo lygį, kuris atitiktų saugotinių asmens duomenų tvarkymo keliamą riziką ir jų pobūdį. Tokių priemonių pirmiausia turi būti imtasi tam, kad būtų išvengta bet kokio neteisėto asmens duomenų atskleidimo arba susipažinimo su jais, atsitiktinio arba neteisėto sunaikinimo, atsitiktinio praradimo arba jų pakeitimo ir būtų užkirstas kelias bet kokiems kitiems neteisėtiems tvarkymo būdams. Kiekviena Bendrijos institucija ir įstaiga paskiria bent po vieną asmenį eiti duomenų apsaugos pareigūno pareigas. Tas asmuo privalo: užtikrinti, kad duomenų valdytojais ir duomenų subjektai būtų informuoti apie savo teises ir įsipareigojimus; atsakyti į Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūno prašymus ir, kiek leidžia jo kompetencija, Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūno prašymu arba savo iniciatyva su juo bendradarbiauti; tvarkyti duomenų valdytojo tvarkymo veiksmų registrą. Duomenų apsaugos pareigūnas parenkamas atsižvelgus į jo asmenines ir profesines savybes, o svarbiausia – į jo profesines duomenų apsaugos žinias.

Europos Bendrijų Teisingumo Teismas yra kompetentingas nagrinėti visus ginčus, susijusius su asmens duomenų apsauga. Nepažeisdamas jokios teisminės teisės gynimo priemonės, kiekvienas duomenų subjektas gali Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūnui paduoti skundą, jeigu jis mano, kad Bendrijos institucijai ar įstaigai tvarkant jo asmens duomenis buvo pažeista Steigimo sutarties 286 straipsnyje nustatyta teisė. Jeigu per šešis mėnesius Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūnas neatsako, skundas laikomas atmestu. Ieškinys dėl Europos duomenų apsaugos priežiūros pareigūno sprendimų turi būti paduodamas Europos Bendrijų Teisingumo Teismui. Kiekvienas asmuo, patyręs žalą, turi teisę gauti žalos atlyginimą.

2.3. Socialinės teisės

Fiziniam asmeniui migruojant iš vienos valstybės narės į kitą labai aktualus tapo socialinės apsaugos klausimas. Socialinė apsauga yra būtina sąlyga laisvam asmenų judėjimui. Jei asmeniui nebus garantuojama socialinė apsauga, tai logiška, kad jie nesinaudos jiems suteiktomis teisėmis Europos Sąjungoje, nes jie bijos prarasti socialines garantijas. Todėl teisė į socialinę apsaugą yra tiesiogiai susijusi su asmenų mobilumo skatinimu valstybėse narėse. Pažymėtina tai, kad Europos Sąjungos mastu nėra bendros socialinės apsaugos sistemos. Autorės nuomone, tai yra trūkumas, nes kiekviena valstybė narė turi atskiras socialinės apsaugos sistemas, kurios yra labai skirtingos. Lietuva socialinę apsaugą irgi tvarko savarankiškai. Tačiau yra priimtos bendros socialinės apsaugos nuostatos, kurios yra įtvirtintos ir EB sutartyje bei antriniuose teisės aktuose. EB sutarties 42 str. numatyta, kad Taryba, laikydamasi 251 str. nurodytos tvarkos, socialinės apsaugos srityje imasi priemonių, būtinų laisvam darbuotojų judėjimui užtikrinti. Šiuo tikslu ji priima nuostatas, kaip migruojantiems darbuotojams ir jų išlaikytiniams užtikrinti pagal keleto valstybių įstatymus nustatomų visų prilyginamųjų laikotarpių sudėtį, kad jie įgytų ir išlaikytų teisę į socialines išmokas ir kad būtų galima apskaičiuoti tų išmokų dydį; socialinių išmokų mokėjimą asmenims, gyvenantiems valstybių narių teritorijose. Taigi šiame straipsnyje Taryba yra įpareigojama priimti teisės aktus, leidžiančius darbuotojui sumuoti visus darbo įvairiose valstybėse narėse laikotarpius apskaičiuojant jam priklausančias išmokas ir leidžiančius jo socialines išmokas mokėti bet kurioje valstybėje narėje. Kalbant apie Bendrijos antrinės teisės aktus, reglamentuojančius socialinę apsaugą reiktų paminėti reglamentą 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje. Taip pat reglamentą 547/72, kuris nustato reglamento 1408/71 įgyvendinimo tvarką. Šie reglamentai yra didelės apimties ir sudėtingi dokumentai, kurie galioja jau daugiau nei 30 m. ir yra nuolat tobulinami ir papildomi. Tačiau dažni reglamentų pakeitimai priveda prie to, kad jie tampa vis sudėtingesni ir taip apsunkina jų praktinį taikymą.

Pirmieji teisės aktai buvo skirti šešių valstybių narių socialinės apsaugos sistemai koordinuoti. Tačiau į Bendriją įstojus naujoms valstybėms narėms, atsirado daugiau prieštaravimų, nes valstybės narės turi skirtingas socialinės apsaugos sistemas. Taigi svarbų vaidmenį atliko ETT, kuris ne kartą kišosi į šią sritį. *Gottardo* byloje⁷² ETT konstatavo, kad socialinės garantijos, kurios priklauso tam tikro amžiaus sulaukusiems asmenims, privalo būti taikomos ir tiems užsieniečiams,

⁷² ETT C-55/00, *Elide Gottardo v. INPS*, [2002] ECR I-00413.

kurie dirba arba gyvena konkrečioje valstybėje narėje, nors jie ir nėra tos valstybės narės piliečiai. *Terhoeve* byloje⁷³ Olandijos socialinio draudimo mokesčių dydį reglamentuojantys teisės aktai nustatė, kad mokesčių dydis gali būti fiksuotas, nustatant maksimalią jo ribą, jeigu darbuotojas dirba ir nuolatos gyvena Olandijos teritorijoje. Darbuotojai, dirbantys ir nuolat negyvenantys Olandijoje, privalėjo mokėti didesnę socialinio draudimo mokesčių. ETT konstatavo, kad Olandijos teisės aktų nuostatos prieštarauja EB sutarčiai ir jos principams. Byloje *Engelbrecht*⁷⁴ Belgijos pilietis, kuris vienu metu dirbo Belgijoje ir Olandijoje, mokėjo socialinio draudimo įmokas į šių valstybių biudžetus. Tačiau sulaukęs pensinio amžiaus, jis negalėjo pretenduoti į dalį pensijos dėl minėtų valstybių socialinio aprūpinimo schemų skirtumo. ETT nurodė, kad laisvo darbuotojų judėjimo teisė yra pažeidžiama, jeigu asmuo netenka teisės į socialinį aprūpinimą.

Socialinės apsaugos sistemų koordinavimas ES yra grindžiamas universaliais principais, kurie taikomi tik asmenims, dirbantiems Bendrijos teritorijoje. Tačiau šie principai neturi įtakos tiems, kurie visą laiką gyveno ir dirbo vienoje šalyje. Taigi vienas iš šių principų yra piliečių lygiateisiškumo principas, kuris reiškia, kad darbuotojai migrantai neturi būti diskriminuojami. Jie turi tokias pačias teises ir pareigas kaip ir priimančiosios valstybės piliečiai. EB sutartis draudžia diskriminaciją dėl pilietybės visose gyvenimo srityse. Reglamente 1408/71 yra garantuojamas piliečių lygiateisiškumas socialinės apsaugos srityje. Minėto reglamento 38 str. 1 dalyje nustatyta, kad visi asmenys, gyvenantys valstybės narės teritorijoje, turi vienodas galimybes, pareigas ir naudojami tais pačiais pranašumais. Taigi, pvz., Lietuvos piliečiai, išvykę dirbti ar gyventi į kitą ES valstybę narę, turi tokias pačias teises socialinės apsaugos srityje kaip ir tos valstybės narės piliečiai. Dar vienas svarbus principas, tai vienos valstybės teisės aktų taikymas. Šio principo paskirtis yra užtikrinti vienos valstybės įstatymų taikymą apsaugant darbuotojus nuo dvigubo įmokų mokėjimo ir garantuojant, kad darbuotojai bus apdrausti vienoje iš šalių. Reglamento 1408/71 12 str. 1 d. nustatyta, kad darbuotojai migrantai negali nei įgyti, nei išlaikyti teisės į kelias tos pačios rūšies išmokas už tą patį privalomojo draudimo laikotarpį. Norint šito išvengti, turi būti taikomi tik vienos valstybės teisės aktai. Taigi minėtame reglamente nustatyta, kad nesavarankiškai dirbantys asmenys draudžiami pagal tos šalies teisės aktus, kurioje jie dirba, nepaisant to, kur jie gyvena. Savarankiškai dirbantys asmenys taip pat draudžiami pagal tos valstybės teisės aktus, kurioje jie dirba. Tačiau kai asmuo dirba dviejose ar daugiau valstybių, jam taikomi teisės aktai tos valstybės, kurioje jis gyvena. Tačiau praktikoje iškykla nemažai problemų taikant šitą reglamento nuostatą. Pavyzdžiui, Lietuvos

⁷³ ETT C-18/95, F.C. Terhoeve v. Inspecteur van de Belastingdienst Particulieren/ondernemingen buitenland, [1999] I-00345.

⁷⁴ ETT C-262/97, Rijksdienst voor Pensioenen v. Robert Engelbrecht, [2000] ECR I-7321.

pilietis dirba Lietuvoje ir Kipre, o gyvena Lietuvoje. Pagal Reglamentą socialinio draudimo įmokos nuo darbo užmokesčio Kipre turėtų būti mokamos Lietuvoje. Tačiau kyla klausimas kaip priversi Kipro įmonę registruotis Lietuvoje socialinių įmokų mokėtoju? Jei asmenys nustoja dirbti vienoje valstybėje narėje ir pradeda dirbti kitoje valstybėje narėje, jiems bus pradėti taikyti kitos šalies teisės aktai⁷⁵. Valstybės tarnautojai draudžiami pagal tos valstybės teisės aktus, iš kurios jie komandiruojami. Komandiruojamieji darbuotojai, kuriuos darbdavys išsiunčia atlikti darbus savo naudai į kitą valstybę, draudžiami pagal tos valstybės, iš kurios jie buvo išsiųsti, teisės aktus. Specialios taisyklės galioja prekybinių jūrų laivų jūrininkams, tarptautinių reisų vairuotojams, lakūnams, diplomatomams.

Dar vienas labai svarbus socialinės apsaugos sistemų koordinavimo principas. Vadovaujantis šiuo principu sumažinama neigiama migracijos įtaka dėl darbo stažo nutraukimo: sumuojami draudimo, darbo, gyvenimo laikotarpiai teisei į išmokas gauti. Taip užtikrinama asmens teisė gauti tų šalių, kuriose jis yra gyvenęs ir dirbęs socialines išmokas. Ši garantija užtikrina, kad darbuotojas migrantas nepatirtų jokių nuostolių dėl skirtingo išmokų lygio įvairiose valstybėse narėse. Svarbu tai, kad sumavimas taikomas tik nustatant teisę gauti išmoką, o ne apskaičiuojant jos dydį.

Paskutinis principas yra įgytų teisių išsaugojimas. Šis principas užtikrina, kad pensijos ir kitos išmokos gali būti mokamos jų gavėjui net ir tada, jei jis gyvena kitoje valstybėje narėje. Jei socialinės išmokos nebūtų mokamos asmeniui išvykus į kitą valstybę narę, tai laisvas asmenų judėjimas būtų varžomas. Be jokių apribojimų į užsienį yra mokamos senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių pensijos ir kitos išmokos. Tačiau bedarbio pašalpų mokėjimas į užsienį yra ribojamas. Reiktų pabrėžti tai, kad išmokų dydis nesikeičia ir asmuo išvykęs į kitą valstybę narę gyventi ir gaunantis iš savo valstybės narės socialines išmokas jas gauna tokio paties dydžio, kokias gautų likdamas toje valstybėje.

Labai svarbus klausimas kiekvienam asmeniui yra medicinos pagalbos gavimas kitose ES šalyse. Reglamente 1408/71 nurodyti pagrindiniai medicinos paslaugų teikimo ir apmokėjimo principai. Visi asmenys, apdrausti sveikatos draudimu, turi teisę gauti skubią medicinos pagalbą visose ES valstybėse. Medicinos paslaugos teikiamos toje valstybėje, kurioje asmuo gyvena, o gydymo išlaidas apmoka valstybė, kurioje asmuo dirba arba yra apdraustas. Taigi, pvz., Lietuvos pilietis, apdraustas sveikatos draudimu pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, būdamas bet kurioje ES valstybėje, turi teisę gauti skubią medicinos pagalbą.

⁷⁵ Išimtis pagal reglamento 1408/71 14 str. 1 dalį taikoma laikinai išsiųstiems į kitą valstybę narę darbuotojams.

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės garantijos kiekvienam asmeniui yra labai svarbios. Norint tinkamai užtikrinti laisvą asmenų judėjimą ES, socialinė apsauga turi būti kuo greičiau suvienodinta Bendrijos lygmeniu.

III. TEISMINĖS ŠIŲ TEISIŲ GYNIMO PRIEMONĖS

Europos Sąjungoje prie fiziniams asmenims garantuojamų teisių gynbos ir apsaugos standartų padidinimo labai daug prisidėjo ETT. Teisingumo teismo sprendimai turi akivaizdžią įtaką kasdieniniam Europos Sąjungos piliečių gyvenimui. ETT praktika aiškinant ir taikant ES ir bendrijų steigimo sutartis ir antrinius Bendrijos teisės aktus yra labai svarbi Bendrijos teisinėje sistemoje. Būtent ETT suformulavo Bendrijos teisės tiesioginio veikimo ir tiesioginio taikymo, viršenybės ir daugelį kitų Bendrijos teisinės sistemos pamatinių principų. ETT praktika labiausiai veikia valstybių narių teismų ir kitų teisės taikymo institucijų darbą. Nacionaliniai teismai, nagrinėdami bet kokias bylas, negali vengti taikyti Bendrijos teisę. Taigi, nacionaliniam teismui taikant bendrijos teisę, ETT jurisprudencija gali turėti tiek tiesioginį, tiek netiesioginį poveikį. Tiesioginis poveikis gali būti apibūdinamas kaip nacionalinio teismo pareiga atsižvelgti į konkretų ETT sprendimą. Netiesioginis ETT praktikos poveikis pasireiškia tuo, kad įvairių institucijų teismai, nagrinėdami panašias bylas, kurias jau buvo išnaginėjęs ETT, perima ETT sprendimų motyvus ir jais vadovojasi. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 str. 3 dalyje teigiama, kad Teismai, nagrinėdami bylas, taiko Europos Sąjungos teisės normas ir vadovojasi Europos Sąjungos teisminių institucijų sprendimais, taip pat jų preliminariais nutarimais Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimais⁷⁶. Taigi akivaizdu, kad ETT daro didelį poveikį tiek tiesiogiai asmenis, gindamas ir aiškindamas jų teises, tiek teisminėms institucijoms, kurios privalo atsižvelgti į jo sprendimus.

Kalbant apie fizinių asmenų teisių gynybą ES reiktų paminėti, kad jau seniai Europos Teisingumo Teismas yra pripažinęs, kad dauguma EB sutarties esminių teisinių nuostatų yra tiesioginio veikimo. Jau anksčiau minėtoje byloje *Van Gend en Loos* ETT pripažino tiesioginį veikimą. Tiesioginis veikimas fiziniams asmenims suteikė galimybę ginti savo teises prieš valstybių veiksmus, nesuderinamus su Bendrijos teise. Kad teisės aktas ar jo dalis būtų pripažintas kaip tiesiogiai veikiantis, jis turi atitikti tris sąlygas: norma turi būti aiški; ji privalo būti besąlyginė (normos suteikiamos teisės neturi priklausyti nuo oficialios valdžios – ES ar valstybės narės – valios); negali būti jokių išlygų, darančių jų įgyvendinimą priklausomą nuo vėlesnių valdžios veiksmų. ETT praktikoje yra skiriami du tiesioginio veikimo aspektai: vertikalusis tiesioginis veikimas, kai ES teisės akto suteikiamomis teisėmis asmenys gali remtis tik santykių su valstybe srityje (asmenims yra suteikiamos teisės, o valstybei – atitinkama pareiga jas užtikrinti);

⁷⁶ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, nuoroda internete:
www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278393&p_query=&p_tr2=

horizontalusis tiesioginis veikimas, kai ES teisės akto suteiktomis teisėmis asmenys gali remtis tarpusavio santykių srityje (asmenims suteikiamos ne tik teisės, bet ir pareigos). Pirmoji byla, nuo kurios prasidėjo EB sutarties nuostatų tiesioginis pripažinimas santykiuose tarp asmenų buvo *BRT v. Sabam byla*⁷⁷, kurioje Teismas pripažino, kad EB sutarties nuostatos, reguliuojančios konkurencijos klausimus, kelia tiesioginių padarinių asmenims. Patvirtinančia EB teisės horizontalųjį tiesioginį veikimą yra laikoma *Defrenne v. Sabena byla*⁷⁸. Teismas šioje byloje pareiškė, kad diskriminacijos tarp vyrų ir moterų draudimas taikomas ne tik valstybės valdžios institucijų veiklai, bet jis apima ir visus susitarimus, skirtus apmokamam darbui reguliuoti apskritai, bei kontraktus tarp asmenų. Remiantis ETT praktika galima teigti, kad EB sutarties straipsniai sukelia tiesioginių padarinių santykiuose tarp asmenų. Tais atvejais, kai teisės asmenims suteikia tiesioginio veikimo Bendrijos teisės nuostatos, nacionaliniai teismai privalo apginti ir įgyvendinti tas teises prieš bet kokią valstybių narių priemonę ar veiklą. Minėtina tai, kad be tiesioginio veikimo yra ir tiesioginis taikymas. EB reglamentai yra tiesiogiai taikomi teisės aktai ir jie privalomi visa apimtimi visose valstybėse narėse. Reglamentai taikomi tiems subjektams, kurie pagal EB teisę yra teisės subjektai, t. y. valstybėms narėms, fiziniams ir juridiniams asmenims. Šiems teisės aktams nereikalinga jokia nacionalinė priemonė, inkorporuojanti juos į valstybės narės teisinę sistemą. Reglamentų tiesioginiu taikymu kiekvienas fizinis asmuo gali remtis, gindamas savo teises nacionaliniuose teismuose. Pavyzdžiui, Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas nagrinėjo bylą⁷⁹, kurioje valstybės sienos apsaugos tarnybos užkardos pareigūnas, surašė administracinio teisės pažeidimo protokolą už tai, kad asmuo vyko per valstybės sieną iš Latvijos Respublikos į Lietuvos Respubliką ir nepateikdamas muitinės kontrolei gabeno 8000 eurų. Tokiais savo veiksmais jis pažeidė Lietuvos Respublikos įstatymus. Įvertinus byloje esančius įrodymus, buvo nustatyta, kad asmuo iš tikrųjų padarė protokole užfiksuotą veiką, t. y. įvykdė kontrabandą, tačiau byloje kilo klausimas ar po Lietuvos Respublikos įstojimo į ES neišnyksta šios veikos priešingumas teisei, nes vadovaujantis EB Tarybos reglamentu Nr. 918/83, nustatančiu Bendrijos narių atleidimo nuo muitų sistemą, kurioje Bendrijos narėms muitai dėl pinigų yra nenustatyti, už jo padarytą pažeidimą jis yra nebaustinas. Lietuvos Respublikai 2003-04-16 pasirašius Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą sutartį (įsigaliojusią 2004-05-01), Lietuvos Respublika tapo Europos Sąjungos valstybe nare ir jos sienos su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis tapo vidinėmis sienomis. Pagal Europos Bendrijų steigiamąją sutartį, Europos Sąjungos valstybės narės įkūrė vieningą muitų sieną, jų teritorijos tapo viena muitų

⁷⁷ ETT C-127/73 *Belgische Radio en Televisie v. Societe Belge des Auteurs, Compositeurs et Editeurs* [1974] ECR 51.

⁷⁸ ETT C-43/75 *Defrenne v. Sabena* [1976] ECR 455.

⁷⁹ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2004-11-17 nutartis Nr. N 9-962-04 // internetinė nuoroda: www.teismupraktika.lt.

teritorija. Nuo 2004 m. gegužės 1 d. muitinės veiklą Lietuvos Respublikoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos muitinės įstatymas, kuriuo įgyvendinami šio Įstatymo priede nurodyti Europos Sąjungos teisės aktai. Vienas iš Europos Sąjungos teisės aktų muitų srityje – 1983-03-28 Europos Bendrijos Tarybos reglamentas Nr. 918 / 83 – nustatantis Bendrijos atleidimo nuo muitų sistemą, kuriuo Bendrijos narėms muitai dėl pinigų nėra nustatyti. Kadangi pagal Europos Sąjungos teisę, Reglamentai yra Europos Sąjungos valstybėse narėse tiesiogiai taikomi teisės aktai, t.y. jų legalizavimui valstybėms narėms nėra būtina priimti atitinkamų vidaus teisės aktų, todėl minėto Reglamento nuostatos Lietuvos Respublikoje nuo Lietuvos Respublikos įstojimo į Europos Sąjungą turi būti taikomi tiesiogiai. Taigi, nors kontrabandos padarytos iki 2004 m. gegužės 1 d. priešingumas teisei yra nepanaikintas, tačiau atsižvelgus į Lietuvos Respublikoje tiesiogiai taikomą 1983-03-28 Europos Bendrijos Tarybos reglamentą Nr. 918 / 83, kuriuo muitai dėl pinigų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams nėra nustatyti, darytina išvada, jog nuo Lietuvos Respublikos įstojimo į Europos Sąjungą yra kitaip vertintinas kontrabandos, kaip administracinio teisės pažeidimo, pavojingumas. Taigi kaip matyti, tiesioginis EB teisių taikymas svarbus fiziniams asmenims, ginant savo pažeistas teise, kurios jiems garantuojamos ES.

Nacionaliniai teismai privalo suteikti tiesioginę ir neatidėliotą gynybą. Bendrijos teisė nereikalauja nieko daugiau, o tik to, kad būtų užtikrinta tinkama gynyba: ji palieka kiekvienai valstybei narei užduotį pačiai nustatyti proceso ir įrodinėjimo taisykles⁸⁰. Taigi nacionaliniai teismai aiškina ir taiko EB teisės normas, veikdami savarankiškai ir savo atsakomybe. Funkcine prasme ne vien ETT, bet ir nacionaliniai teismai laikytini Bendrijos teismais, nes jie sprendžia ginčus, remdamiesi EB teisės normomis. Tačiau Europos Bendrijoje susikūrus decentralizuotai teismų sistemai išlieka pavojus, kad valstybėse narėse nebus užtikrintas vienodas EB teisės normų aiškinimas ir taikymas. Teisminės valdžios decentralizavimas galėtų lemti skirtingą EB teisės interpretavimą valstybėse narėse, jeigu nebūtų numatytas mechanizmas, leidžiantis vienai iš ES centrinių institucijų spręsti teisės aiškinimo ir galiojimo klausimus⁸¹. Tokia institucija yra Europos Teisingumo Teismas.

EB 234 str. įtvirtinta tam tikra nacionalinių teismų ir ETT bendradarbiavimo sistema nacionalinių teismų kreipimosi teise į ETT dėl preliminarų nutarimų EB teisės aiškinimo ar galiojimo klausimais. Būtent priimant preliminarų nutarimą ETT sudaromos sąlygos įgyvendinti EB sutarties 220 str. jam pavestą uždavinį – užtikrinti, kad aiškinant ir taikant EB sutartį būtų laikomasi

⁸⁰ Tatham A. Europos Sąjungos teisė. Vilnius: Eugrimas 1999. P.82.

⁸¹ Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. Teisinės informacijos centras. Vilnius 2005m. P.75.

teisės. Tai yra pasiekiamas tam tikras EB teisės taikymo ir aiškinimo nacionaliniuose teismuose vienodumo laipsnis. Nacionaliniai teismai, taikydami Bendrijos teisę, turi teisę kreiptis išaiškinimo į ETT, jei jiems iškyla Bendrijos teisės taikymo klausimų. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 40(1) straipsnyje yra nustatyta, kad teismas, kuriam taikant Europos Sąjungos teisės normas iškilo Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ar galiojimo klausimas, kurį išnagrinėti būtina, kad sprendimas byloje būtų priimtas, turi teisę kreiptis į kompetentingą Europos Sąjungos teisminę instituciją su prašymu pateikti dėl to preliminarų nutarimą. Aukščiausiasis Teismas ir Vyriausiasis administracinis teismas, taip pat teismas, kuris yra galutinė instancija nagrinėjamoje byloje (kai sprendimas negali būti toliau skundžiamas), privalo prašyti kompetentingos Europos Sąjungos teisminės institucijos preliminarus nutarimo Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ar galiojimo klausimu.

Svarbu aptarti ieškinius, kuriuos individai tiesiogiai gali pateikti Europos Teisingumo Teismui. Šie ieškiniai vadinami tiesioginiais ieškinais.

Tai visų pirma ieškiniai dėl panaikinimo. Ieškiniu dėl panaikinimo laikytina valstybės narės arba EB institucijos, Europos centrinio banko, taip pat privačių subjektų kreipimosi į Teisingumo Teismą arba Pirmosios instancijos teismą forma, kuria siekiama panaikinti Bendrijos institucijų priimtus privalomo pobūdžio teisės aktus. Ieškinius dėl panaikinimo reglamentuoja EB sutarties 230 str. Ši procedūra yra viena iš nedaugelio procedūrų, kuri leidžia asmenims tiesiogiai kreiptis į ETT, nors sąlygos, kuriomis asmenys gali pareikšti ieškinį dėl panaikinimo, yra kur kas griežtesnės, negu tais atvejais, kai procesą pradeda ES institucijos. Aktas, kurį fizinis asmuo siekia apskusti, šį asmenį turi liesti tiesiogiai ir konkrečiai, nors šis aktas ir būtų išleistas reglamento forma arba kitam asmeniui skirto sprendimo forma⁸². Individualių fizinių asmenų pareiškiamų ieškinių pagrindinis tikslas yra šių asmenų subjektyvių teisių gynyba. Skirtingai nuo valstybių narių, EB institucijų ir organų pareiškštų ieškinių, kuriuos nagrinėja ETT, fizinių ir juridinių asmenų ieškinius dėl panaikinimo nagrinėja Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismas, kurio sprendimai tik teisiniais klausimais gali būti skundžiami ETT. Fiziniai asmenys gali pareikšti ieškinį EB sutarties 230 straipsnio 4 dalies pagrindu, tik siekdami sprendimo panaikinimo, kai toks sprendimas: yra tiesiogiai adresuotas ieškovui, arba, nors ir yra reglamento teisinės formos, tačiau yra tiesiogiai ir konkrečiai su ieškovu susijęs arba nors ir yra kitam asmeniui skirto reglamento ar sprendimo teisinės formos, tačiau tiesiogiai ir konkrečiai siejasi su ieškovu. Taigi visais atvejais būtina nustatyti, ar teisės aktas tiesiogiai ir konkrečiai liečia tam tikrą asmenį. Tiesioginė sąsaja egzistuoja

⁸² EB sutarties 230 str. 4 d.

tuomet, kai tiesiogiai pats teisės aktas, o ne šio akto įgyvendinimo priemonė veikia ieškovo interesus⁸³. ETT sprenddamas, ar teisės aktas ieškovą liečia konkrečiai, vadovaujasi savo praktikoje suformuluota *Plaumano formule*. Pagal šią formulę teisės aktas ieškovą veikia konkrečiai, kai dėl tam tikrų asmeninių savybių ar ypatingų aplinkybių, išskiriančių ieškovą iš kitų asmenų, ieškovas gali būti identifikuojamas kaip šio sprendimo adresatas⁸⁴. Pirmosios instancijos teismas vienoje iš savo bylų yra pažymėjęs, kad siekiant užtikrinti efektyvią individo teisių teisminę gynybą, fizinis asmuo turi būti laikomas konkrečiai paveiktu jį tiesiogiai liečiančios bendro pobūdžio nuostatos, jeigu tokia nuostata šiuo metu neabejotinai blogina asmens teisinę padėtį, ribodama šio asmens teises arba numatydamą jam pareigas⁸⁵. Kai norima nustatyti, ar ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį dėl kitam asmeniui skirto reglamento ar sprendimo panaikinimo, taip pat yra remiamasi tiesioginės ir konkrečios sąsajos kriterijais.

Jeigu ieškinys yra pagrįstas, tai ETT arba PIT pripažįsta skundžiamą aktą negaliojančiu. Pripažintas negaliojančiu teisės aktas pasižymi atgaliniu veikimu, todėl laikomas niekiniu nuo pat jo priėmimo.

Dar viena ieškinių grupė, kuriuos gali paduoti privatūs subjektai yra ieškiniai dėl neveikimo. Ieškiniu dėl neveikimo laikytina valstybės narės, EB institucijos, Europos centrinio banko ar privačių subjektų kreipimosi į Europos Teisingumo Teismą arba Pirmosios instancijos teismą forma, kuria siekiama pripažinti, jog Europos Parlamentas, Taryba, Komisija ar Europos centrinis bankas neteisėtai neatliko atitinkamų veiksmų, kuriuos atlikti juos įpareigoja EB sutarties ar kito Bendrijos teisės akto nuostatos. EB sutarties 323 str. 3 dalyje nustatyta, kad kiekvienas fizinis asmuo gali paduoti ETT skundą, kai Bendrijos institucija to asmens atžvilgiu nepriėmė kokio nors akto, išskyrus rekomendaciją ar nuomonę. Kaip ir ieškiniai dėl panaikinimo, ieškiniai dėl neveikimo atlieka vieną iš pagrindinių funkcijų, jais individualūs asmenys įgyja teisę ginti savo pažeistas subjektines teises. Skirtingai nuo ieškinių dėl panaikinimo, kuriais skundžiami neteisėti EB institucijų veiksmai, ieškiniai dėl neveikimo yra nukreipti prieš neteisėtą šių institucijų pasyvumą.

EB sutarties 232 str. 3 dalis, reglamentuojanti fizinių asmenų ieškinius dėl neveikimo, nustato, kad rekomendacijų bei nuomonių priėmimas šių asmenų atžvilgiu negali būti teisminės kontrolės objektas. Norėdami pareikšti ieškinį dėl neveikimo fiziniai asmenys turi įrodyti, kad šis teisės aktas turės jiems individualų poveikį. Ilgą laiką nebuvo vieningos nuomonės, ar fiziniai asmenys gali reikšti ieškinį dėl neveikimo. Nors Europos Bendrijos teismų praktika šiuo klausimu

⁸³ ETT C-11/82 Piraiki-Patraiki/Commission [1985].

⁸⁴ ETT C-25/62 Plaumann/Commission EEC [1963].

⁸⁵ PIT T-177/01 Jego-Ouere/ Commission [2002].

nedidelė, tačiau PIT vienoje iš savo bylų yra išaiškinęs, kad toks ieškinys yra galimas, jeigu ieškovas tiesiogiai ir konkrečiai yra veikiamas tokio neveikimo⁸⁶.

Teismo sprendimas, kuriuo EB institucijos neveikimas pripažįstamas neteisėtu, nepašalina tokio neveikimo sukeltų padarinių, o tik konstatuoja, kad neveikimu buvo pažeista EB teisė. Europos Bendrijų teismai negali įpareigoti EB institucijas atlikti konkrečius veiksmus, nes tai nepriklauso teismų kompetencijai. Tačiau EB sutartyje numatyta, kad ES institucijos, kurių neveikimas yra Teismo pripažintas prieštaraujančiu Sutarčiai, privalo imtis būtinų priemonių Teisingumo Teismo sprendimui įvykdyti.

Dar viena ieškinių rūšis, kuriuos taip pat fiziniai asmenys gali paduoti ETT tiesiogiai, yra ieškiniai dėl žalos atlyginimo. Europos Bendrijos subjektai savo veikla gali sukelti civilinių, administracinių ar konstitucinių padarinių, dėl ko gali kilti Bendrijos atsakomybės klausimas. Tai reiškia, kad Bendrijai gali grėsti ieškiniai teisme, kai bus siekiama patenkinti privatinės teisės pagrindu kilusius reikalavimus dėl kokių nors neteisėtų jos veiksmų, ir dauguma atvejų tie reikalavimai patenkinami civilinių nuostolių atlyginimo ar kompensacijų forma⁸⁷. Bendrijai galima iškelti dviejų tipų ieškinius: ieškinius kylančius iš sutarčių, ir civilinius ieškinius dėl žalos atlyginimo.

Ieškiniu dėl žalos atlyginimo laikytina privačių subjektų ar valstybių narių kreipimosi į ETT ar PIT forma, kuria siekiama Bendrijos institucijų ar tarnautojų veiksmų (neveikimo) žalos atlyginimo. EB sutarties 235 str. nustatyta, kad Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso spręsti ginčus, susijusius su žalos atlyginimu, numatytu 288 str. antrojoje dalyje, kurioje nurodoma, kad deliktinės atsakomybės atveju Bendrija pagal bendrus valstybių narių įstatymams būdingus principus atlygina bet kokią žalą, kurią, eidami savo pareigas, padaro jos institucijos arba tarnautojai. Taigi ieškiniai dėl žalos atlyginimo sudaro savarankišką ieškinių rūšį. Šie ieškiniai gali būti pareikšti, jeigu EB institucija, veikdama Bendrijos vardu, savo veikla padarė žalą, tačiau jei žala yra padaryta nacionalinės institucijos, su tuo susiję ginčai yra sprendžiami nacionaliniuose teismuose. Toks principas yra taikomas tiek tais atvejais, kai nacionaliniu lygiu yra įgyvendinama tiesiogiai taikoma Bendrijos teisė, tiek kai nacionalinės institucijos taiko nacionalinę teisę, kuria yra įgyvendinamos EB direktyvos. Ieškinys nacionaliniuose teismuose turėtų būti pareiškiamas tada, jei žalą sukeltanti nacionalinė priemonė, įgyvendinanti Bendrijos teisę, iš tiesų traktuotina kaip valstybės narės veikla. Jei nacionalinė institucija veikia remdamasi privalomu EB institucijos nurodymu, laikytina, jog sprendimą iš esmės yra priėmusi EB institucija, o nacionalinė institucija

⁸⁶ PIT T-95/96 Gestelevision Telecinso / Commission [1998].

⁸⁷ Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas 1999. P.163.

yra pasitelkiama tik kaip sprendimo vykdymo įrankis⁸⁸. Tokiu atveju už padarytą žalą yra atsakinga Bendrija.

Fizinių asmenų ieškinius dėl žalos atlyginimo nagrinėja Pirmosios instancijos teismas. Ieškovu byloje gali būti kiekvienas asmuo, kuriam Bendrijos institucija arba jos tarnautojai padarė žalą. Atsakovu byloje dėl žalos atlyginimo yra Europos Bendrija, atstovaujama institucijos, kurios veiksmais padaryta žala, arba Komisija, paprastai atstovaujanti Bendrijai teismuose. ETT *Werhahn Hansamühle* byloje⁸⁹ apibrėžė žalos sąvoką. Žala – tai kiekvienas nukentėjusiojo turto ar kitokių teisės saugomų vertybių netekimas. ETT pripažįsta tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Reikalaujama tik to, kad žala būtų tikra, reali ir įrodoma. Nuostolių dydis įvertinamas vadovaujantis bendraisiais teisės principais, taikomais valstybių narių sistemose⁹⁰. EB atsakomybė už žalą nepriklauso nuo kaltės. Jeigu ieškinys dėl žalos atlyginimo atitinka jam keliamus kriterijus, tai Teismas priima sprendimą, tenkinantį ieškinį dėl priteisimo. Žalos atlyginimas nepašalina paties buvusio padaryto neteisėto akto. Teismas tik konstatuoja faktą, kad konkretūs veiksmai yra neteisėti.

EB sutarties 236 str. numatyta, kad Teisingumo Teismo jurisdikcijai priklauso spręsti Bendrijos ir jos tarnautojų ginčus neperžengiant tarnybos nuostatuose arba įdarbinimo sąlygose nustatytų ribų ir laikantis jose numatytų sąlygų. Tačiau tarnautojų bylos priklauso Pirmosios instancijos teismo jurisdikcijai kaip pirmai instancijai nagrinėti ir spręsti. Apeliacinis skundas dėl Pirmosios instancijos teismo sprendimų Teisingumo teismui gali būti paduodamas tik teisės klausimais.

Apibendrinant galima teigti, kad fizinių asmenų teisių gynyba priklauso nuo paties fizinio asmens noro bei gebėjimo jas ginti. EB sutartyje yra numatyti atvejai, kada asmuo gali tiesiogiai kreiptis į ETT ir ginti savo pažeistas teises. Visais kitais atvejais asmuo gina savo teises nacionaliniuose teismuose, kurie vadovaujasi ES teisminių institucijų sprendimais, taip pat jų preliminariais nutarimais ES teisės aktų aiškinimo ir galiojimo klausimais.

⁸⁸ Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. Teisinės informacijos centras. Vilnius 2005m.

⁸⁹ ETT C-63/72 *Werhahn Hansamühle and others/Council* [1973].

⁹⁰ ETT C-262/78 *Interquell Stärke-Chemie v. Council and Commission* [1979] ECR 3045.

IŠVADOS

1. Fizinis asmuo, kurio subjektiškumą, t. y. teises ir pareigas, reguliuoja Europos Sąjungos teisės aktai, yra Europos Sąjungos teisės subjektas. ES teisės subjekto sąvoka glaudžiai susijusi ir su ES pilietybe, kuri suteikia specialias teises tam tikrai asmenų grupei. ES pilietybė yra pagrindas įgyjant ES teisinį subjektiškumą. Tačiau analizuojant pilietybės įgijimo būdą galime išvelgti tam tikrų trūkumų. ES šiuo metu yra dvidešimt penkios valstybės narės, t. y. ir dvidešimt penkios skirtingos nacionalinės pilietybės suteikimo procedūros, kurios lemia vieningą visiems ES valstybių piliečiams bendrą teisinį statusą. Vienam asmeniui įgyti ES pilietybę paprasčiau vienoje valstybėje narėje, o kitam sudėtingiau dėl nevienodų valstybių narių nacionalinių teisės aktų.
2. ES pilietybė papildo, bet ne pakeičia nacionalinės pilietybės. Taip vyksta ir su asmenų turimomis teisėmis, ES pilietybė tik papildo tas teises, kurias suteikia atskiros valstybės narės pilietybė.
3. ES piliečiams yra garantuojama teisė laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje. Tačiau reikia pastebėti, kad ES pilietybė nesuteikia asmenims neribotų teisių. Norėdamas laisvai judėti ir apsigyventi kitoje valstybėje narėje ES pilietis turi turėti pakankamai lėšų išlaikyti save ir savo šeimą, bei būti apsidraudęs sveikata. Pažymėtina tai, kad Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2004/38 išplečiama ES piliečio šeimos nario sąvoka, kas yra labai svarbi užtikrinant piliečio teisę su savimi kartu pasiimti ir šeimos narius. Pagal šią direktyvą šeimos nario sąvoka apima ir partnerį, su kuriuo ES pilietis sudarė registruotą partnerystę, remiantis valstybės narės teisės aktais.
4. Darbuotojų judėjimo laisvės subjektai yra ES piliečiai, kuriems EB sutarties 36 str. gali būti taikomas tiesiogiai net ir tuo atveju, jei darbuotojas darbo funkciją atlieka ne Europos Sąjungos teritorijoje, tačiau darbo teisiniai santykiai egzistuoja tarp Sąjungos jurisdikcijoje veikiančių asmenų. Trečiųjų šalių piliečiai gali būti šios laisvės subjektais, tuo atveju, jei jie yra darbuotojo šeimos nariai.
5. ETT nėra pateikęs „viešosios tvarkos“ bei „visuomenės saugumo“, sąvokų, todėl kiekvienai ES valstybei narei yra leidžiama pačiai interpretuoti šias sąvokas. Tai nėra gerai, nes negalima aiškiai suprasti, ką šios sąvokos reiškia. Kas vienoje valstybėje laikoma viešosios tvarkos pažeidimu, kitoje valstybėje gali būti legalu. Tokios sąvokos, kurios valstybėms narėms leidžia apriboti darbuotojų judėjimą turėtų būti kuo greičiau pateiktos ir visoms

- valstybėms narėms aiškios, nes, priešingu atveju, pačios valstybės narės turi galimybę diskriminuoti kitų valstybių piliečius, palyginti su jos pačios pilietybę turinčiais darbuotojais.
6. Teisė į socialinę apsaugą yra viena reikšmingiausių teisių ES, nes ji tiesiogiai susijusi su asmenų mobilumo skatinimu valstybėse narėse. Asmenys tik tada galės nevaržomi naudotis jiems suteikta judėjimo laisve, kai jausis saugūs dėl socialinių garantijų. Blogai, kad ES mastu nėra bendros socialinės sistemos ir kiekviena valstybė narė turi atskiras socialines sistemas, kurios yra labai skirtingos.
 7. ES Pagrindinių teisių chartija yra vienas reikšmingiausių žmogaus teises reglamentuojančių dokumentų ES. Nors Chartija (kol nebus ratifikuota) nėra teisiškai privaloma, ja remiasi PIT, taip pat generaliniai advokatai savo baigiamosiose išvadose. Jie nurodo Chartiją kaip įkvėpimo šaltinį, kuriuo užtikrinamos žmogaus teisės.
 8. Kadangi fiziniai asmenys turi teisės ES, kurios yra užtikrinamos ES mastu, tai galime neabejoti fizinių asmenų subjektiškumu. Tačiau pažeistų teisių gynyba priklauso nuo paties asmens gebėjimo ir norėjimo jas ginti.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe yra nagrinėjamas fizinių asmenų teisinis subjektiškumas ES. Temos pasirinkimą lėmė tai, kad Lietuvai tapus ES nare jos piliečiai įgijo daug reikšmingų teisių, kurios aktualios kiekvienam eiliniam žmogui.

Šio darbo tikslas – pagrįsti, kad fiziniai asmenys yra Europos Sąjungos teisės subjektai, ir išanalizuoti iš jų subjektiškumo kylančias teises. Darbe aptarta ir pareigų egzistavimo problema. Kad būtų lengviau aptarti fizinių asmenų teises, jos susistemintos į tam tikras teisių grupes. Darbą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmoje dalyje kalbama apie fizinių asmenų subjektiškumą ES. Joje pateikiama ES subjekto sąvoka. Antroje darbo dalyje aptariamos fizinių asmenų svarbiausios teisės bei garantijos ES. Nagrinėjamos svarbios piliečių ekonominės ir politinės teisės, kurios garantuojamos tik ES piliečiams, taip pat socialinės teisės. Trečioje dalyje aptariama šių teisių gynība ir jos būdai.

SUMMARY

The subject matter of the master's work is the capability of natural persons in the EU. Such object of this work was chosen because Lithuania became a member of the EU and its citizens achieved many important rights as EU citizens. These rights are relevant for everyone.

The object of this work is to validate, that natural persons are the subjects of the EU law and to analyze the main rights which they have. Furthermore, it will be analyzed the problem of the natural persons duties in the EU. The rights of natural persons are systematized in some groups: economic, social and political rights. The work consists of three essential parts. The first one is dedicated to the definition and the main elements of capacity of natural persons. In the second part there are discussed about the main rights and guarantees in the EU. In the third part is examined judicial protection of these rights.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Akehurst M. Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas 2000.
2. Antsiuvienė M. Bendrieji teisės principai ir žmogaus teisių apsauga Europos Sąjungoje // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. Vilnius: Justitia, 2002.
Arnall A. The European Union and its Court of Justice. Oxford – New York: Oxford University Press 1999.
3. Birmontienė T. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija–integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
4. Baltutytė E. Socialinės teisės Europos Sąjungoje. Vilnius 2001.
5. Cairns W. Europos Sąjungos teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas 1999.
Čionys P. Teisės pagrindai. Vilnius: VVK leidykla 2000.
6. Davulis T. Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva. Vilnius 2004.
7. European Citizenship. An institutional Challenge. Edited by M. La Torre. Hague-London-Boston; Kluwer law international. 1998.
8. Europos Teisės departamentas prie LRV. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. Vilnius: Justitia 2002
Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Vilnius: Eugrimas 2005.
9. EU and Human Rights. Edited by P. Alston. Oxford-New York: Oxford University Press. 1999.
10. Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai 1997.
11. Human Rights by Michael Freeman. Cambridge: Policy Press.2005.
12. Junevičius A. H.M. Schäfer Europos bendrijos rinkos teisė. 2005.
Morij J. Judicial Reference to the EU Fundamental Rights Charter. First experiences and possible prospects.
13. Oliveira, Castro, Workers and Other Persons: Step-by- Step from Movement to Citizenship-Case law 1995-2001, (2002).
14. Petkuvienė R. Žmogaus teisių samprata teismo ir subjektinės teisės požiūriu. Jurisprudencija 2006 6(84).
15. Paul Craig, Grainne de Burca. EU law text, cases, and materials.Third edition. Oxford University Press. 2003.
16. Procesas Europos Bendrijų Teisingumo Teisme: preliminarus nutarimas. Teisinės informacijos centras. Vilnius 2005m.

17. Soloveičikas D. Europos Teisingumo Teismo praktikos konvergencija nustatant laisvo prekių, paslaugų ir žmonių judėjimo sąlygas (4). Justitia 2004 Nr. 3(51).
18. Taljūnaitė M. Pilietybė ir socialinė Europos integracija. Vilnius 2005.
19. Tatham A. Europos Sąjungos teisė. Vilnius: Eugrimas 1999.
20. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas. 1998.
21. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia. 2000.
22. Vancevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia. 2000.
23. Wallace R. M. M. International Law. Third edition – London: Sweet & Maxwell. 1997.
24. Žaltauskaitė Žalimienė: Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę: Įsisteigimo teisė. Rosma 2002.

Europos Sąjungos teisės aktai

25. Europos Bendrijos steigimo sutartis, nuoroda internete:
http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.rezult_1?p_nr=&p_nuo=&p_iki=&p_org=&p_drus=&p_kalb_id=&p_title=Europos%20bendrijos%20steigimo%20sutartis&p_text=&p_pub=&p_met=&p_lnr=&p_denr=&p_es=0&p_rus=1&p_tid=&p_tkid=&p_t=0&p_cnr=&p_tr1=2&p_tr2=2&p_gal=
26. Sutartis dėl Konstitucijos Europai, nuoroda internete:
www.europa.eu.int/constitution/index_lt.htm
27. 1995 m. gruodžio 19 d. Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų sprendimas dėl Europos Sąjungos piliečių gynybos, vykdomos diplomatinių atstovybių ir konsulinių įstaigų, nuoroda internete: www.europa.eu.int.
28. 2005 m. Ombudsmeno metinis pranešimas, nuoroda internete: www.europa.eu.int.

Reglamentai

29. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1049/2001 EB dėl galimybės visuomenei susipažinti su Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos dokumentais, nuoroda internete:
www.lrs.lt
30. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 45/2001 EB dėl asmenų apsaugos Bendrijos institucijose ir įstaigose tvarkant asmens duomenis ir tokių duomenų laisvo judėjimo, nuoroda internete: www.lrs.lt

31. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1408/71 EB dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, savarankiškai dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, persikeliantiems Bendrijoje, nuoroda internete: www.lrs.lt

32 Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 547/72, kuris nustato reglamento 1408/71 įgyvendinimo tvarką, nuoroda internete: www.lrs.lt

Direktyvos

33. Tarybos direktyva Nr. 2004/38 EB dėl ES piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, nuoroda internete: www.lrs.lt.

34. Tarybos direktyva Nr. 64/221 EB dėl užsienio piliečių judėjimo ir įsikūrimo specialiųjų priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo, nuoroda internete: www.lrs.lt.

35. Tarybos Direktyvą Nr. 94/80, nustatančią išsamias priemones Sąjungos piliečiams, gyvenantiems valstybėje narėje ir nesantiems jos piliečiais, naudotis balsavimo teise ir būti kandidatais per vietos savivaldos rinkimus, nuoroda internete: www.europa.eu.int.

Lietuvos teisės aktai ir teismų nutartys

36. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas, nuoroda internete: www.lrs.lt.

37. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo nutartis 2004-11-17 // Nr. N 9-962-04 nuoroda internete: www.teismupraktika.lt.

Europos Teisingumo Teismo sprendimai

38. ETT byla C-26/62 Van Gend en Loos [1963] ECR 1.

39. ETT byla C-48/75 Judgment of 08/04/1976, Royer

40. ETT byla C-274/96 Horst Otto Bickel and Ulrich Franz [1998] ECR I-7637

41. ETT byla C-413/99 Baumbast and Secretary of State for Home Department [2002] ECR I-07091

42. ETT byla C-157/79 R v Pieck [1980] ECR 2171

43. ETT C-66/85 Lawrie-Blum [1986].

44. ETT C-75/63 Unger [1964].

45. ETT C-66/85 Lawerie-Blum v. Land Baden-Wurttemberg, [1986] ECR 2121.
46. ETT C-292/89 R. v. Immigration Appeal Tribunal ex parte Antonissen, [1991] ECR I-745.
47. ETT C-415/93 Union Royale Belge des Societes de Football Association ASBL and others v. Jean-marc Bosman [1995] ECR I-4921.
48. ETT C-53/81 Levin v. Staatssecretaris van Justitie [1982] ECR 1035.
49. ETT C-152/73 Giovanni Maria Sotgiu v Deutsche Bundespost [1974]
50. ETT C-115/81 Rezguia Adoui v. Belgian State [1982].
51. ETT C-149/79 Commission/Belgium [1979]
52. ETT C-33/88 Pilar Allue and Carmel Mary Coonan [1989]
53. ETT C-66/85 Lawerie-Blum v. Land Baden-Wurttemberg, [1986] ECR 2121.
54. ETT C-4/91 Anegret Bleis [1991]
55. ETT C-307/84 Commission/French Republic [1986]
56. ETT C-149/79 Commission/Belgium [1982]
57. ETT C-473/93 Commission/Luxembourg [1996].
58. ETT C-290/94 Commission/Greece [1996].
59. ETT C-283/99 Commission/Italy [2001].
60. ETT C-143/87 Stanton [1988].
61. ETT C-197/84 [1985] ECR 1819.
62. ETT C-168/85 Commission v. Italy [1986] ECR 2945.
63. ETT C-107/83 Klopp Sammlung der Rechtsprechung des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften [1984].
64. ETT C-300/04 M.G.Eman O.B.Sevinger v.College van burgemeester en wethouders van Den Haag [2006].
65. ETT C-55/00, Elide Gottardo v. INPS, [2002] ECR I-00413.
66. ETT C-18/95, F.C. Terhoeve v. Inspecteur van de Belastingdienst Particulieren/ondernemingen buitenland, [1999] I-00345.
67. ETT C-262/97, Rijksdienst voor Pensioenen v. Robert Engelbrecht, [2000] ECR I-7321
68. ETT C-127/73 Belgische Radio en Televisie v. Societe Belge des Auteurs, Compositeurs et Editeurs [1974] ECR 51.
69. ETT C-43/75 Defrenne v. Sabena [1976] ECR 455.
70. ETT C-11/82 Piraiki-Patraiki/Commission [1985].
71. ETT C-25/62 Plaumann/Commission EEC [1963].
72. PIT T-177/01 Jago-Ouere/ Commission [2002].

73. PIT T-95/96 Gestelevision Telecinso/Commission [1998].
74. ETT C-63/72 Werhahn Hansamühle and others/Council [1973].
75. ETT C-262/78 Interquell Stärke-Chemie v. Council and Commission [1979] ECR 3045.
76. ETT C-2/74 J. Reyners v. Belgian State [1974].
77. ETT C-71/76 J. Thieffry v Conseil de l'ordre des avocats à la cour de Paris. [1977].
78. ETT C-55/94 R. Gebhard v Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano. [1995].